

(Laczkó Sándor felvétele)

Elbeszélte történelem Hučko Károly

Hučko Károly 1926. augusztus 3-án született Vágsellyén. Édesapja munkás volt, de a vágselyei kisbírói posztot is betöltötte. A családnak háborús tragédiát kellett megélnie: az apa 1943 januárjában eltűnt a Don-kanyarban. Édesanyja háztartásbeliként egyedül maradt a négy gyerekkel. Hučko Károly pilótának jelentkezett, de repülőgép-szerelőnek vették fel, ami azt jelentette, hogy három hónapos gyalogsági kiképzésen kellett részt vennie – 1944 júniusában kapott behívót Komáromba. Románia átállásakor jutott ki Erdélybe a frontra, ahol egy hónap után szovjet fogságba esett. 1948 októberében jutott

haza. Ezután építkezéseken dolgozott. 1949 októberétől 1950 márciusáig Jičínben szolgált a csehszlovák hadseregben, ahol repülőmegfigyelői tanfolyamon vett részt. Családfenntartó lévén csak öt hónapot kellett töltenie a hadsereg kötelékében. Utána egy ideig építkezéssel foglalkozott, 1950 júniusától vasutas lett: a Pozsony és Galánta közti vasútszakaszon 4 évig pályamunkás, majd 17 évig pályamester. 1987-ben nyugdíjazták, csak a pozsonyi főpályaudvar felújítása után, de később is hívták helyettesíteni minden nyáron, télen pedig fűtőként dolgozott a nyugdíj mellett. 1950. augusztus 19-én kötött házasságot, amelyből két leánygyermekük született. Felesége halála óta egyedül él szülővárosában, Vágsellyén.

Talán először mutatkozzon be és mondjon valamit a családjáról.

Hučko Károly vagyok, Vágsellyén születtem 1926. augusztus 3-án. Három testvérem volt, én voltam a legidősebb. Édesanyám otthon volt, háztartásban, apám munkásember volt, nem volt állandó munkája, talán egy vagy két évig kisbíró volt itt az akkori községházán. Aztán 1942-ben berukkolt, és mindjárt kivitték Oroszországba. Semmi átképzésen nem volt, mert azelőtt a csehszlovák hadseregben is szolgált. Egyszerűen kapott behívót, berukkolt Érsekújvárra, valami trénaalakulathoz került, lovas kocsival csinálta az utánpótlást. Egyszer volt csak otthon, még mielőtt kimentek a frontra, és aztán nem is jött vissza. Úgyhogy az édesanyám hadiözvegy lett.

Mit tud erről, hol esett el?

Valahol a Don mellett. A katonátsai mondták, akik hazakerültek, hogy mikor utoljára látták őtet, még ment a lovakért, de többet nem tud róla senki. Mi otthon is csak azt tudtuk, amit a rádióban hallottunk, mikor már dicsekedtek az előrevonulással. Aztán

mikor megfordult a helyzet, akkor meg koordinált visszavonulásnak nevezték, valahogy így.

Akkor esett el, amikor 1943 januárjában áttörtek az oroszok?
Igen, az apám is ott maradt, többet nem is tudunk róla.

Jött erről valami hivatalos értesítés?
Nem, semmi.

Hogyan viselte a család ezt a helyzetet?
Az anyám háztartásbeli volt, négycsaládos anya, kapott valami segítyt, és abból kellett megélni, nem volt más hátra.

1938

Mielőtt 1938 novemberében elfoglalták Vágsellyét a magyar csapatok, a csehszlovák hadsereg mozgósított. Erre hogyan emlékszik?

Egyszerűen kihirdették a mozgósítást, nem tudom, hány korosztály volt, és azoknak be kellett rukkolni. Az asszonyok kikísérték őket az állomásra, sírás, rívás, ölekedés, és az emberek mentek az alakulatjaikhoz, ennyi volt az egész. Már mikor a magyarok elfoglalták ezt a területet, akkor aztán olyan lassacskán hazaengedték őket a csehszlovák hadseregből.

Milyen volt itt a hangulat, mielőtt bejöttek a magyarok?

Akik magyar érzelműek voltak, azok örültek, voltak olyanok, akik adták a nagyot. Akinek mindegy volt, az meg viselte úgy, ahogy jött. És aki nagy szlovák volt, az el is ment. Mikorra már jött a magyar hadsereg, akik voltak csehek – hivatalokban voltak, vagy vezető szerepük volt –, azok már akkorra mind elhurcolkodtak.

Voltak sellyeiek, akik elmentek?

Nem, az eredeti sellyeiek nem, azok maradtak. Itt nem volt olyan ki tudja milyen nagy az uraság, mert Sellye csak olyan nagyobb falu volt, úgyhogy aki sellyei volt, az maradt.

Voltak itt csehszlovák csapatok a magyar bevonulás előtt?

Igen, voltak itt katonák is. Sellye járási székhely volt, úgyhogy itt volt a parancsnokság. A templomba is jártak misére, láttam őket többször is, ezeket a tiszteket. Aztán 1938-ban olyan békésen elvonultak. Arra emlékszek, mikor az utolsó katonatiszt a csehszlovák hadseregből ráült a biciklire és azt mondta, hogy *Ešte nás oplačete!*, hogy még megsirattok bennünket. Ez volt a búcsúszava.

Hogyan emlékszik a magyar csapatok bevonulására?

Deákiról jöttek a katonák, vonult a gyalogság, olyan jó egypár szakasz jött. Volt őrség is, autóval, akik előre bejöttek, látták, hogy tiszta a levegő, aztán jöttek a csapatok. Álltunk a temetőnél, és jöttek be a rampán keresztül. Nekem volt egy barátom, aki ott lakott nem messze tőlünk, azzal együtt mentem. De a népek is kint voltak, végig az egész utca, mindenki kíváncsi volt, hogyan jönnek be.

Volt valamilyen hivatalos fogadás is?

Arra nem emlékszek. Csak egypár zászló volt kitéve – akik olyan nagyobb magyarnak érezték magukat, azok csináltak magyar zászlót és kidugták a szerháról.

A tiszta magyar falukban általában lelkesen fogadták a magyarokat, itt, Sellyén inkább ilyen csendes volt?

Nem emlékszek, hogy valami nagy felhajtás lett volna, azt nem mondhatom. Már aztán később, mikor már elhelyezkedtek, vasárnaponként voltak olyan nagyobb szónoklások, a mai Szentháromság téren volt egy mozi, előtte egy tribünt építettek, és onnan magyarázták, milyen a magyar helyzet, Magyarország történetét, meg a ilyesmiket, lelkesítették a népet. Egy tiszt tanította a népet hadikiáltásokra, hipp-hipp hurrá, meg ilyenekre, és a nép mondta utána. De ez nem volt minden vasárnap, csak úgy alkalmilag.

Maradtak itt magyar csapatok?

Igen, mert itt volt a határ, Vecsén túl. Rögtön a híd mellett, ami van a Hepaj kocsmá, valamikor a vecseiek oda jártak iskolába és mikor bejöttek a magyarok, kiürítették, és ott volt a magyar határőrség, onnan jártak portyázni a határra.

1938 után

A szülei milyen nemzetiségűek voltak?

Otthon többnyire magyarul beszélünk. Én szlovák iskolába jártam, a húgom magyarba, mert akkor már csak magyar iskola volt. De egészen mindegy volt – amikor bejöttek a magyarok, akkor azt mondták, hogy *azok maradtatok, amik voltatok, magyarok*. A háború után megint csak ugyanezt mondták, hogy *zostali ste tými, čím ste boli, Slovákmí*, azok maradtatok, amik voltatok, szlovákok.

Milyen volt itt a szlovák–magyar viszony 1938 előtt és az után?

Itt semmi megkülönböztetés nem volt, hogy valami ellenszenvet éreztek volna egymás ellen az emberek, olyan mindegy volt, hogy szlovák, vagy magyar valaki. Itt Sellyén az volt a különös, hogy ha például két szomszéd beszélt egymással, egyik szlovákul kérdezett, a másik magyarul válaszolt neki, és észre se vették, hogy átkapcsoltak. Olyasmi, hogy az egyik a másikat ki nem állhatta, nem volt egyáltalán. Csehszlovákia alatt nem is tudta senki, hogy hogyan beszélsz, magyarul, vagy szlovákul, mindegy volt. Már aztán, amikor a magyarok bejöttek, akkor azok már jobban tiltották a szlovák beszédet. De a magyarok alatt se mondhatom aztot, hogy valami üldözésféle lett volna, hogy tiltották volna a szlovák beszédet. Például én mindjárt iskola után mentem borbélyinasnak, úgyhogy akkor a borbélyüzletben, ott olyan beszédek mentek, hogy ott igazán megtárgyalták az egész politikai helyzetet, és semmi olyan nem volt, hogy egymás ellen ment volna, azt nem lehet állítani.

Gondolom, úgy volt, hogy voltak szlovák barátai, magyar barátai...

Persze hogy, itt az öreg sellyeiekből mindenki beszélt szlovákul, magyarul. Csak olyan különbség volt, hogy a Felső utcai parasztok – Belovics, Miskovics nevűek – többnyire magyarosabbak voltak, és az Alsó utcában, ami a plébániától ment lefelé, a Baluška

meg Hučko nevűek, többnyire olyan szlovákosabbak voltak. De amikor összejöttek a szövetkezeti kocsmában, ott egyformán beszélt mindenki, nem volt, hogy valaki ide húzott volna, vagy oda.

1938 után jöttek Sellyére valami anyaországiak?

Azok voltak, igen, a jobb helyeket a hivatalokban azok foglalták el. Voltak sellyeiek, akik kaptak hivatalokat, mert akik olyan hazafiasságot mutattak, azoknak azért dugtak valamit, de a vezetőség az többnyire anyaországi volt. Adták a nagyot, mintha itten alsóbbrendű népek lettek volna. Akkor mink csak úgy truccból szlovákul beszéltünk közöttük [nevet], még az iskolában is a tanító előtt, aki olyan nagy magyar volt, az nem tűrt egy szlovák szót se, ha valaki véletlenül elszólta magát.

Így provokálták a tanítót – megbüntette magukat?

Nem, csak morgott egyet, kapta magát, és elment, mink meg nevtünk magunk között.

Milyen iskolába járt?

Én szlovákba jártam. Első republika alatt volt szlovák iskola, de volt magyar osztály is, a hűgom magyar iskolába járt. Mikor bejöttek a magyarok, a megszállás után olyan szünet volt, nem volt iskola. A szlovák tanítók elmentek mind, nem emlékszek egyáltalán, hogy maradt volna valaki közülük. Mikor tisztázódott a helyzet, aztán jártam a hetedikbe, nyolcadikba, de azt már magyarba. A magyar nyelvet többet tanultam az alatt a hetedik, nyolcadik alatt, mint az egész hat szlovák osztályban. A magyar nyelv könnyebb volt a helyesírás szempontjából, mint a szlovák. És a magyar történelem meg olyan volt, mint a mese, azt imádtuk, királyokról, mindenről, hetvenhétyszer átolvastam a magyar történelmet. A szlovák történelemből, azt lehet mondani, hogy majdnem semmire nem emlékszek, csak annyit tudtam, hogy valamikor volt a Nagymorva Birodalom. De aprólékos dolgokra nem emlékszek.

És a csehszlovák idő alatt, gondolom, a szlovák tanítók elmentek...

Azok elmentek mind, azok közül nem emlékszek egyáltalán, hogy maradt volna valaki. A csehszlovák idő alatt volt magyar iskola is itt, de mikor változás volt, aztán már csak magyar iskola volt.

Hogyan vették az „inkább szlovák” szülőket, amikor megszűnt a szlovák iskola?

Nem emlékszek semmi incidensre vagy valamire.

Mit tud mondani a magyar csendőrökről?

Hát, vagány gyerekek voltak, de én akkor csak úgy láttam őket, hogy a rendet fenntartották, az biztos, arra szigorúak voltak, nem volt semmi rendtelenség. Portyáztak éjjel-nappal, járták a falut. A bűnözőkkel nem játszottak kesztyűs kézzel, az biztos, azokra szigorúak voltak. Velem semmi dolguk nem volt, de azt tudom, hogy szigorúak voltak.

Hogyan emlékszik a sellyei zsidókra?

A Felső és a Fő utcában voltak a zsidó üzletek, üzleteléssel foglalkoztak. Pénzes emberek voltak, nem is emlékszek olyanra, hogy lett volna szegény közöttük. Szerteszéjjel laktak Sellyén, de aztán jött az a rendelet, amikor összpontosították őket a Farkasdi utcá-

ba, ott volt a gettó. Volt ott egy nagy emeletes gabonaraktár, ott voltak sokan, és még egypár házat kiürítettek, már hogy hogyan, azt nem tudom.

És ez a gettó be volt kerítve?

Nem volt bekerítve, de ott kellett nekik tartózkodni. Lehet, hogy a csendőrök járhattak körülötte, hogy szökés vagy valami ilyesmi ne legyen. Lehet, hogy meg volt nekik mondva, hogy innen nem mehettek ki, és ők azt betartották. De ez nem tartott soká, mikor összpontosították őket, egy reggel láttuk, hogy fősorakoztatták őket. A Grünwald vendéglőben volt a leventeotthon, ottan átvizsgálták őket, mit vihetnek magukkal, és mentek az állomásra, Galántán volt egy tábori csendőralakulat, a sapkájuk mellett is olyan kisebb kakastoll, bukréta, azok kísérték őket kifelé. Aztán be a vagonokba, és többet nem is tudunk róluk. Volt egy Ganzli nevű bácsi, fölvasárolta a tollat, és az asszonyok, például az én anyám is, hordták tőle a nagy zsákban a tollat, és azt osztályozták, válogatták. Ezért fizetett, úgyhogy az sok embernek segített. Már azt úgy később hallottuk, hogy mi lett vele, mert mindenki ismerte őt. Őröla mondták, hogy útközben fölágta az ereit és meghalt.

Amikor hazajött a fogságból, akkor voltak Sellyén zsidók?

Még egypár volt. Akik háború után visszakerültek, sokan kimentek Palesztinába.

Mi lett a zsidók vagyonával?

Az állam elkobozta, a földeket szétosztották, és a többi vagyont, azt is valahogyan biztos elkobozták, vagy ki tudja mire használták. Ami ingatlan volt, házak, az maradt, és a többivel nem tudom, mit csináltak.

És akkor kik költöztek a házaikba?

Azt már nem tudom megmondani, mert én 1944 júniusában berukkoltam.

A hadseregben voltak zsidó munkaszolgálatosok, erről van valami emléke?

Azokkal mink nem kerültünk össze egyáltalán. Jó dolguk nem volt, biztos, azokkal nem bántak jól. Még a berukkolásom előtt borbélyüzletben inaskodtam, ott összejött mindenféle nép és ment a mindenféle beszéd. Megtárgyalták a politikai helyzetet, de államellenes dolgokat nem mondott senki, arra vigyázott mindenki. Csak olyanokat beszéltek, hogy mi a helyzet, hogy megy minden itten mostan, mi hiányzik, mi kellene, mi volna a jó, ilyesmivel telt az idő. Aztán azok a katonák, akik hazakerültek szabadságra, azok mondták, hogy nagyon csúnyán bántak a munkaszolgálatosokkal. Voltak olyanok, akik azt mondták, hogy az volt a helyzet, hogy minél kevesebbet hozni belőlük haza, úgyhogy kimondottan likvidálásra voltak ítélve.

Mit tud mondani az akkori sellyei cigányságról?

A sellyei cigányoknak a régi vásártérnél volt a pérójuk, ott volt olyan két sor ház, olyan szegényesen laktak. Én jártam azon keresztül, mert az öreganyám ott lakott, azon a soron, és mikor benéztem az ablakon keresztül, sok helyen láttam, hogy kifestett szobák voltak, ami még nálunk se volt, nálunk csak fehérre meszelt szobák voltak. De amúgy dolgos emberek voltak, semmi olyan rendetlenség nem volt, azt nem lehet rájuk mondani. De a szegényebbek közé tartoztak.

Mivel foglalkoztak általában?

Alkalmi munkával, parasztokhoz jártak kapálni, aratás alatt, a cséplésnél segítettek, hol milyen munka akadt. Amúgy meg voltak a zenészek, talán két csoport is volt, ami zenével foglalkozott, húzták a nótát, azok talán jobban álltak pénz dolgával, mert a zenét megfizették, a magyarok szerették a mulatást. De a szegényebbek alkalmi munkával foglalkoztak.

A cigányokat is üldözték a háború alatt, mint a zsidókat? Arra nem emlékszik?

Azt nem mondhatom, az itteni cigányokat egyáltalán. Csak annyit tudok, hogy a csendőrök, lovas csendőrök rendet tartottak a péró körül. Olyan nagy hősieken jártak, és minden rendetlenséget mindjárt elintéztek, csak annyi volt. Ezek olyan cigányok voltak, hogy ezekkel nem is volt semmi probléma.

Cigányok is szolgáltak a magyar hadseregben – voltak magának cigány katonatársai?
Azokkal nem voltam egyáltalán, nem tudok semmit.

Leventeként

Térjünk rá a leventezésre.

Az kötelező volt mindenkinek. Minden héten csütörtökön délután volt a kiképzés, tanították a katonai mozdulatokat, „jobbra át, balra át”, meg néha „feküdj”, büntetésből, de az csak olyan kivételes esetekben volt. Fapuskáink voltak, azokkal tanultunk tisztelegni, „vállhoz, lábhoz, súlyba, fapuskával tisztelegj”, ilyeneket. Három korosztály volt, tizenöt éves korig levente apródok, tizennyolc éves korig levente ifjúk, és aztán már tizennyolc, tizenkilenc évesek, azok már levente legények voltak, aztán húszéves korban volt a rukkolás.

Milyen különbség volt ezek között?

Arra nem tudok pontosan felelni. De mire berukkolt a leventelegény, az alapmozdulatokat már tudta, úgyhogy azokat már a hadseregnél nem kellett tanítani, már mind bennük voltak.

A csoportjában mennyi levente volt?

Mi, az 1926-os korosztály, az volt legnagyobb, voltunk úgy fölül harmincan egy szakaszban.

Egy szakasz volt egy évfolyam?

Igen, úgy volt, összesen volt valami nyolc szakasz is.

Kik voltak a parancsnokaik?

A tanítók, azok automatikusan a parancsnokok közé tartoztak, mert azoknak mind egyiknek rangja volt, egyenruhában jártak. Voltak segédparancsnokok is, helyi lakosok, többnyire akik az első világháborúban voltak és azok is valamilyen ranggal rendelkeztek, azok már tudtak valamiről beszélni. Mind a három csoportnak volt egy segéd leventeoktatója. Itt a templommal szemben volt a katonai parancsnokság, a Harminc háznál.

A gyakorlat ott volt kint, ahol most a Sídlistko Váh van, az akkor még gyöp volt, és ott volt a kiképzés. Mikor este jöttünk hazafelé a gyakorlatról, a katonai parancsnok, egy százados, Vadon Lajosnak hívták, kiállt a balkonra, ami a bejárat fölött van, és tisztelgett. Elöl ment a leventeoktató, az vezényelt, „balra nézz!” és vertük a díszmenetet a Fő utcán. A leventék, akik tudtak zenélni, azokat a rendes gyakorlat helyett menetetlették és menet közben játszották az indulókat. Direkt olyan helyen vezették őket, ahol gödrök voltak, hogy olyan helyen is tudjanak játszani. Kísértek minket ki a gyakorlótérre is és visszafelé is, ők játszották az indulókat.

A fapuskákat említette – volt azért céllövészetük is?

Azt hiszem, az csak a középső csoporttól volt, csak levente ifjúknak és levente legényeknek voltak lögyakorlataik. Ahol az Öreghíd volt, ott volt egy nagy töltés, és amikor lövészet volt, akkor ki volt állítva két ór, a golyók végett nem lehetett a töltésen se menni. Volt ott egy olyan épület, ahonnan fekvve lehetett lőni a céltáblákba. Még most is tudom, harmincmintájú, FÉG gyártmányú – fegyver- és gépgyár – céllövő leventekispuska, ez volt a neve. Alig vártuk, mikor kerül ránk a sor a céllövészetre.

Akkor ezzel attraktívabbá tették a leventézést...

Igen, persze, nem nagyon emlékszek senkire, hogy valaki panaszkodott volna, hogy leventébe kell járni, mert ott a gyerekek együtt voltunk, és elment egy fél nap ilyenekkel. Jobbra át, balra át, más nemigen volt, meg néha feküdj, büntetésből, de az csak olyan kivételes esetekben volt. Mikor már végeztünk, fősorakoztunk, a főparancsnok még mondott valamit, és mikor végzett, akkor azt mondta, hogy „végeztem”, mink meg „szébb jövőt” köszöntünk, ő meg „adjon isten” és aztán volt az oszolg.

És voltak olyanok, akik kihagytak leventézést?

Olyasmit büntettek. Itt, Sellyén selyemhernyókat tenyésztettek, és annak, aki igazolatlanul hiányzott, szedni kellett a hernyók részére az eperfalevelet.

Volt a leventéknek valami központjuk?

A Grünwald zsidónak a vendéglője volt, abból lett a leventeotthon, annak nagy udvara volt, ott volt a sorakozó. A Grünwaldot nem ismertem személyesen, lehet, hogy már nem is élt, csak az a kocsmája megvolt, és azt aztán megszüntették. Lehet, hogy elvették tőle, mert ott már nem volt semmi más, csak a leventeotthon. Esténként, ha akartunk valamivel társalogni, akkor ottan gyűltünk össze. Mindenféle játékok voltak, még biliárd is volt, és ott raktározták a fapuskákat is. Volt ott egy nagy helyiség, és télen, mikor nem mehettünk ki a gyakorlatra, akkor ott tartottak a tanítók olyan hazafias előadásfélét, Magyarország történelméből, az újságokból olvastak föl cikkeket, vagy valami fronti esetekről beszéltek. A hazafiasságot rendszeren tömték belénk, az volt az értelme a leventezésnek.

Katonaság a front előtt

Hogyan került a hadsereghez?

Mikor kijártam az inasiskolát, akkortájban volt egy föl hívása a magyar hadseregnek, hogy aki akar, jelentkezzen pilótának vagy repülőgép-szerelőnek. Jelentkeztem is,

1944 februárjában egy orvosi kivizsgáláson voltam. Pilótának nem vettek föl, de föl voltam véve repülőgép-szerelői kiképzésre. Csakhogy az volt a föltétel, hogy előtte három hónapi gyalogsági előképzésre kellett bevonulni, és csak az után helyeztek volna valamelyik röptérre, a műhelybe.

Hol kellett jelentkeznie?

A sellyei katonai parancsnokságon kellett kitölteni egy nyomtatványt, és ők elküldték, leghamarább Komáromba, ott intézkedtek tovább, onnan kaptam a papírokat, és aztán behívtak az orvosi vizsgálatra.

Mi végett nem vették fel pilótának?

Az olyan foglalkozás volt, hogy oda finomabb gyerekek, meg protekciócsak mehettek, a munkára meg jó volt a proli is. [nevet]

És mi vitte erre magát, hogy jelentkezzen?

A szlovákok úgy mondják, hogy mladicka nerozvážnosť [ifjúkori meggondolatlanság]. [nevet] Az embernek akkor nemigen volt mivel foglalkozni, gondoltam, hogy hát valami legyen. Nem volt úgy, mint a szocializmus alatt, hogy az ember aminek akart, annak kitanult. Azt akartam, hogy legyen valami belőlem, hát jelentkeztem erre a kiképzésre.

Volt sorozáson is?

Érsekújvárbán, az Arany Oroszlán nevű vendéglőben volt a sorozás. Rendes katonavosok voltak ott, végignézték, végigtapogattak, és mindjárt írták, hogy KA, [nevet] kiválóan alkalmas, azt hiszem. Még a sorozással kapcsolatban, akik nem voltak katonák az első [csehszlovák] republika alatt, azokat aztán a magyar időben újból behívták, és majdnem az összeset besorozták, mert a háború alatt már kellett a katona. Aki már akár egy kicsit is alkalmas volt, mehetett. Ezeket úgy hívták, hogy a műrostosak. [nevet]

Miért hívták őket műrostosoknak?

Akkori időkben nem volt annyi ruhaanyag, és műrostnak nevezték azt az anyagot, amiből varrták a ruhát, de azt többnyire csóványból vagy valami ilyesimből csinálták, az szerint nevezték el ezeket a katonákat műrostosoknak, mert nem rendes katonáknak, hanem csak olyan pótlásnak vették őket. [nevet]

Mikor és hova rukkolt be?

Egy ideig vártam, és kaptam behívót, 1944. június 13-ára Komáromba, a 22-es gyalogezredhez, gyalogsági kiképzésre. Az első zászlóalj volt, és mindjárt első század is. Ott ment az alapkiképzés – ha már valaki odakerül a műhelybe, akkor ne kelljen ilyenekkel foglalkozni, már előképzett katona legyen. Rögtön az elején még nem voltunk sokan, csak egypáran, de olyan két hét múlva már kezdtek többen jönni, mert volt még egy fölhívás – azt már csak úgy olvastam a plakáton valahol –, hogy „a bolsevizmus ellen hívom a magyar ifjúságot”, és arra sokan jelentkeztek. Amikor nyár végén kapitulált Románia, azokból állították össze azt a menetszázadot, amivel aztán mink is mentünk ki a frontra, úgyhogy én ezzel fizettem rá. Már akkor ilyen kiképzésről, mint ez, szó se lehetett.

Ha erre a pilótakiképzésre nem jelentkezik, akkor maga ki se jut a frontra...
Nem, persze, hogy nem. Esetleg akkor, amikor vitték a leventéket.

És az alakulata az mind önkéntesekből állt?

Mind önkéntesek voltak. Nagyon sokan voltunk, nem tudom pontosan a létszámot, volt valami három század kimondottan önkéntesekből, mert már a másik főlhívásra sokan jelentkeztek, olyanok, akik a hadiüzemekben dolgoztak, mert ott nagyon csunya helyzet volt – másképp nem tudtak megmenekülni, csak úgy, hogy jelentkeztek erre a főlhívásra.

Milyen hadiüzemek voltak ezek?

A hadsereg részére dolgoztak, és ott nagyon szigorú munkaviszonyok voltak. És a munkások csak zsoldot kaptak, nagyon rosszul volt az fizetve, és sokat kellett dolgozniuk. A hadsereg részére gyártottak muníciót, ruhát, vagy valami ilyesmit, szóval olyan üzemek, amik át voltak nevezve hadiüzemek. Katonás fegyelem uralkodott, és onnan aki tudott, az menekült. És sokan így csapódtak be, hogy inkább jelentkeztek a hadseregbe, mint hogy ott dolgozzanak. Még Délvidékről is voltak gyerekek. Egyik, az szerb származású lehetett, Odabašićnak hívták, és minden tiszt, amikor a nevére kérdezett, a gyerek válaszolt, hogy Odabašić, aztán mindig azt kérdezték tőle, hogy hová? [nevet] Úgy jött ki magyarul. Azok közé kerültem aztán én is, az önkéntesek közé. És még összeszedték azokat a katonákat, akik hazakerültek az 1942-es, 1943-as kollapszusból, azokat tették hozzánk olyan vezetőknek. Haragudtak ránk, hogy mivégeztünk – az önkéntesek végett – muszáj volt őnekik is berukkolni, úgyhogy ott már a bajtársiasság megszűnt. De aztán már úgy alakult a helyzet, hogy már nem volt különbség egyik vagy másik között. Az alapkiképzés az ment, az egész olyan két hónapig tartott, július–augusztusban, és augusztus végén, amikor aztán Románia kapitulált, alakítottak egy menetszázadot, be a vagonba, és irány be Erdélybe.

Mondjon többet a kiképzésről!

Az Öregvárban képeztek ki, ott volt a 22-es gyalogezrednek az első és a második zászlóalja, a harmadik zászlóalj az valahol Léva mellett volt. Vág mellett volt a gyakorlótér, arra nem emlékszek, hogy pontosan hol, tudom, hogy a Vág és a Duna mellett, ezen a térségben.

Milyen fegyverekre kaptak kiképezést?

Csak puskára meg kézigránátra. De az már csak olyan kiképzés volt, hogy gyorsan, gyorsan, semmi értelme nem volt. Olyan puskákat kaptunk a lőtéren, nem tudom, nem-e még az 1848-as évekből. [nevet] Hosszabb volt a puska, mint én, akkora töltény ment bele, mint a géppuskába, és olyat lökött rajtam, hogy leestem a priccsről. Mindenhova ment a töltény, csak oda nem, ahova kellett. Mindig alig vártuk, mikor jönnek már a bombázók – majdnem naponta jöttek –, mert akkor a kiképzés leállt. Már úgy kilenc-tíz óra tájt szóltak a szirénák, hallottuk azt a dübörgést a levegőben, és akkor már el kellett tűnnünk. Elbújtunk az erdőben, hogy ne lássanak, és akkor pihenhattunk.

Átélt bombázásokat is?

Egyszer éjjel – az még az Öregvárban volt, még a kiképzések előtt. Szőnyt bombázták, közvetlen Komárom mellett, ott volt az olajfinomító, de jutott Komáromnak is. Én vala-

hogyan átaludtam a riadót, csak arra ébredtem föl, hogy csörömpöl minden, bent maradtam az Öregvárban, de annak olyan erős falai voltak, hogy ottan nem lehetett érezni semmit. Csak hallottam a becsapódást, a villanást, meg a dörgést, mozgást, de amúgy semmi baj nem történt. Nem tartott soká, mert ezek a repülőök nem tartózkodtak itt sokáig, elvégezték a kötelességüket és mentek tovább.

Nem volt ebből problémája a tiszték előtt?

Nem, éjjel volt, akkor nemigen tudott róla senki. Aki hallotta a riadót, az azért kiment.

Hogyan viselkedtek a tiszték az újonccokkal?

Semmi rosszat nem mondhatok.

Ki volt a századparancsnoka?

A pótkeretnek a parancsnoka volt Perjési százados. Mikor augusztus második felében megszakadt a kiképzés, úgy volt, hogy ő fog kimenni ezzel a századdal, de a végén lehet, hogy sikerült neki kicsúszni alóla, és egy főhadnagy lett helyette, Nérai nevű, az lett a századparancsnok, amikor mentünk.

Milyen emberek voltak ezek?

Nemigen dicsérhetem őket, a magyar tiszteket. Nem becsülték az embereket, a Perjési százados direkt tőlem akarta tudni, hogy milyen beszédek mennek a században, hogy nincs-e valami ellenséges beszéd. Én csak azt mondtam neki, hogy „á fene, ott olyan nyugalom van”. Gondoltam, nem fogok senkire árulkodni, de nem is volt mire. A legrosszabbat akkor hallottam, amikor egy román gyerek azt mondta, hogy „b...m a fajtád” – csak ennyit mondott valamelyik pajtásának. Akkortájtban kint voltak a századok, ez valahogyan bent volt, és csak úgy beszéd közben, bolondságból mondta. És én a tiszt előtt ezt említettem, hogy az egyik azt mondta viccből. Másnap lejött a századhoz és fölpofozta ezt a gyereket. Hát ez normális viselkedés? Még énnekem volt aztán bajom a legénységgel, hogy árulkodni szoktam a századosnak. Hát olyan számár nem vagyok. Ott voltam a legénység között, de ezt a századost jártam borotválni. Megtudta, hogy borbély vagyok, este gyakorlat után csak üzent értem, és már mentem is. Megfizetett, jó volt. Már mikor mentünk ki a frontra, megállt a transzport valamelyik állomáson, és én közben valakit vagy borotváltam, vagy nyírtam ott a vagonban. Ez a Nérai főhadnagy üzent a tiszt vagonból, hogy jöjjenek oda, mert akart nyíratkozni, borotválkozni. Mondom, mindjárt jövök, de mire befejeztem ezt, akivel dolgoztam, addigra elindult a vonat, úgy-hogy nem tudtam átmenni hozzája. Olyan cirkuszt csinált, hogy miért nem jöttem azonnal hozzája, amikor üzent. Azt mondta, hogy „majd gondom lesz rád”. Szintén nem volt valami barátságos ember, aztán már kerültem őt. Azóta nem is hívott többet, de nem is találkoztam vele, pedig a fronton a zászlóaljiródnál voltam mint küldönc.

Sok visszaemlékező említette, hogy a tiszték olyat mondtak a felvidékiekre, hogy felvidéki kommunisták...

Azt emlegették, igen. Azoknak tartották a felvidékieket. Ugye, itt más volt a világ, mint az anyaországban, ahol olyan diktatúra volt. Itt szabadabb volt a nép, mink olyan szabadabban is beszéltünk. Mikor bejöttek a magyarok, azt mondták ránk, hogy felvidéki

kommunisták. Sellyén az első republika alatt volt a kommunista párt, egy pár tagjáról is tudok, de hogy valami akció vagy valami lett volna, azt nem lehet mondani.

És aztán 1938 után nem volt valami kommunistaüldözés?

Arról nem tudok, de biztos volt, mert akkor az ilyesmit tiltották. Nyilaskeresztes párt is volt, de amíg otthon voltam, azok se prüszköltek, nem volt semmi. Aztán hogy később mi volt, arról nem tudok, mert amikor jött a nyilas fordulat, akkor én már fogságban voltam.

Milyen volt a viszonyuk az öreg katonákkal?

Amikor berukkoltam, akkor éppen kint voltak a századok, valami külső gyakorlaton, és csak olyan jó két hét után jöttek vissza, de aztán minket külön tettek tőlük, a kiképzésünk külön ment, úgyhogy semmi bajunk nem volt az öreg katonákkal. Nem is voltak sokan, azok csak ténylegesek lehettek.

Milyen volt egy átlagos nap Komáromban?

Reggel felkeltünk, reggeli, mosdás, sorakozó, ki a gyakorlótérre, délben kihozták az ebédet a gyakorlótérre, és a gyakorlat után nótaszóval visszavonulás, négy óraker meg már szabad volt. De amúgy amikor a rendes újoncokat képezték, azoknak csak három hónap után volt kimenőjük, amikor megvolt a gyalogsági kiképzésük, az alapkiképzés. Mink, mivel ilyen helyzet volt, egy hónap után már kimenősek voltunk.

Hova jártak kimenőre?

A városba, a Duna-partra, ott volt valami kocsmá, oda szoktunk járni. Sokszor feketén másztunk ki, úgyhogy nem kellett a bejárati kapun menni. Le tudtunk csúszni egy olyan domboldalon és visszafelé is arra mentünk. De nagyon vigyáztunk, mert ha megfogtak volna, akkor dutyi.

Magá volt valahogyan büntetve?

Nem voltam.

Az Öregváron belül voltak elszállásolva?

Igen, ahogyan bejöttünk a kapun, bal oldalon volt az első század és jobboldalt a második.

Volt ez idő alatt otthon Sellyén?

Egyszer voltam eltávozáson, szombaton, és vasárnap este már Komáromban kellett lenni.

A fronton

Hogyan jutott ki a frontra?

A kiképzés alatt kapitulált Románia, és az orosz hadsereg könnyen átvonult Románián. Magyarország akkor minden kiképzett katonáját összeszedte, minket is kidobtak a keleti határok védelmére. Nagyon gyorsan kerültünk ki, akkor már rengetegen voltunk,

egy egész ezred volt belőlünk Komáromban. Bevagoníroztunk és mentünk ki Erdélybe – akkor az Erdélynek a fele oda volt csatolva Magyarországhoz, úgy, mint a Felvidék. És pontosan augusztus 29-én vagoníroztak be, amikor kitört a szlovák nemzeti felkelés, de mink nem is tudtunk róla. Csak akkor hallottam először, hogy volt valami Szlovákiában, amikor visszajöttem fogságból. Csíkszeredában vagoníroztunk ki, és mindjárt a vagonírozás közben kaptuk az első látogatást, megtámadtak a román repülőket. Olyan alacsonyán röpködtek, hogy puskával lehetett volna rájuk lőni, de akkor még nem kaptunk löszert. De nem voltak veszteségeink. Csíkszeredáról aztán mentünk szerteszéjjel, a határ felé, a határ védelmére, és ott vártuk, hogy mi lesz. Főnt voltunk leásva mint gyalogság, magasabban, nem lent a völgyekben, vártuk a támadást. Még akkor olyan gyerekeszem volt, úgyhogy nem nagyon tudtam fölfogni, hogy mi a veszély – amit mondtak, azt csináltuk. Az lett a beosztásom, hogy küldönc voltam a zászlóaljtörzsnél, a parancsnokságnál. Amikor kaptam a parancsot, hogy „ezt elviszed ide, oda,” meg kellett találnom az alakulatokat, úgyhogy mindig össze-vissza futkostam – nem a századoknál voltam, akik harcba voltak vetve, hanem a parancsnokság és a századok között mozogtam.

Mint közkatona?

Igen, nem volt rangom.

Milyen messze voltak egymástól a századok és a parancsnokság?

Aztot pontosan nem tudom. Komáromban egész másképp voltak a századok, ott a folyosón voltak azok a lakószobák, és az irodák külön voltak. De amikor kimentünk, a zászlóaljiroda lent volt valamelyik faluban és a századok meg kint voltak ottan, ahonnan várták az orosz hadsereget. A tisztek többnyire kint voltak, az iroda meg bent a faluban, és összeköttetést kellett tartani, vagy oda parancsot, vagy onnan valamit, folyton futottam össze-vissza. A német parancsnokságra jártam mindig a jelszóért. Azt hiszem, hetenként változott a jelszó. Ha valami ellenőrzés volt, akkor tudni kellett, hogy mi a jelszó arra a hétre. Az általában az egész fronton fizetett, minden héten volt egy szó, mikor az őrséget ellenőrizték, akkor aztot tudni kellett az őrségnek. Ha jött valaki, „állj!”, és annak kellett mondani a jelszót. Amikor mentem a német parancsnokságra, mindig megállított az őr a bejáratnál, és kérdezte, hogy „wohin?” [hová] És azt megtanultam németül, hogy „password für ungarische kommando” [jelszóért a magyar osztagnak], és akkor már engedtek. [nevet] Megmondták a jelszót, de úgy vettem észre, hogy sokszor mondtak akármit, mert már akkor a helyzet olyan volt, hogy ott már nem volt a jelszónak nagy értelme, csak ugye a parancsban megvolt, hát kellett lenni. Sokszor csak úgy vállon túl mondta, például hogy „Eisenach”, vagy valami ilyesmit, hogy elintézte a dolgot, megjémeteltem és mentem tovább, „otthon” megmondtam, hogy „Eisenach”, és kész. Úgyhogy nem nézett ki valami komoly dolognak. Többnyire békevilágban, mikor képezik a katonákat, akkor csinálnak ebből nagyobb cirkuszt, hogy tudják, milyen a fegyelem, de már ottan mindegy volt, hogy ki mit mond, ezek akármit mondtak, csak menjek el onnan.

Csak egymaga volt küldönc?

Lehetett több is, de én csak úgy tudom, ha valami kellett, akkor engem kerestek föl. Legtöbbnyire megmondták az üzenetet, nem emlékszek rá, hogy papíron lett volna.

Mint küldönc, jutott valami veszélyesebb helyzetbe is?

Nem, csak a parancsnokságtól mentem ki az alakulatokhoz, de amúgy nem volt az veszélyes.

Milyen harcok voltak ott?

Az oroszok olyan taktikával dolgoztak, hogy kerítették. Hétfőn, kedden röpködtek a repülőök, és figyelték a terepet, aztán szombat, vasárnap támadás volt. Mindig szombaton kezdődött az orosz támadás. Az erdélyi hegyekben, völgyekben mindig csináltak ilyen körfogást, mink fentről néztük, hogyan mennek az orosz tankok lent a völgyben, mert csak arra mehettek, és a tankok között ment a gyalogság, és akit az a támadás elkapott, onnan nem volt menekülés, ott pusztult minden sorban. Nekünk az volt a szerencsénk, hogy mindig úgy félrevoltunk, minket az a közvetlen támadás nem érintett. Nekünk csak menekülni kellett, nehogy bent maradjunk a gyűrűben.

Milyen veszteségeik voltak?

Egy deáki gyerek, Józsa Vilinek hívták, kazánkovácsnak volt kitanulva, az ott kapott haslövést. Valami őrséget fölfedeztek, és maga a századparancsnok vezette azt az akciót, és azokat kellett ott likvidálni, ott kapott haslövést. Az az egy halott volt a frontszolgálat alatt, többre nem emlékszek. Már csak akkor láttunk halottakat, amikor hajtottak az oroszok azon a részen, amit az oroszok elfoglaltak, itt-ott feküdtek, akik a támadásnál estek el. De ott ellenállni nem lehetett, puskákkal a tankok ellen mit lehet csinálni? Semmit. És a gyalogság ellen is – egyszer ha sikerült is elsütni a puskát, másodszor már az ember meg nem töltötte, mert kapott olyan sorozatot, hogy potyogott a levél, ágak, úgyhogy belebújt volna a földbe is. Minden katonájuknak automata fegyvere volt, úgyhogy ottan szórta a golyót. Ott az már reménytelen ellenállás volt. Azt tudták, hogy ott ellenállni nem lehet, de tudja, az a magyar büszkeség nem engedi azt, hogy puska lövés nélkül menjenek át a határon.

Akkor azoknak volt nagyobb esélyük a túlélésre, akik bekerültek a gyűrűbe? Igen, azoknak.

Amikor kerítették be magukat, maguk nem is támadtak?

Csak valami olyan piszkálkodás volt, hátam mögött a német katona, az lökdösött, dirigált. Olyan különbség volt a katonaság között – mink feküdtünk, belebújtam volna a földbe is, és ő meg állt mögöttem és rugdalt a sarkamba, „Sísz, fluchtermenc!”, [nevet] hogy lőj, te átkozott, de amint az ember elsütötte a puskát, máris kapott olyan sorozatot géppisztolyból, hogy belebújt volna a földbe.

Milyen volt a magyar–német viszony kint a fronton?

Amikor nyugalom volt, akkor nem volt semmi, nem is igen beszélt az egyik a másikkal, de amikor visszavonulás volt, akkor félre kellett állni a németeknek az útból. Egyszer volt olyan nagyobb visszavonulás, ez a sellyei búcsúkor lehetett [szeptember 12.], mentek a németek az úton a lovakkal, autókkal, és akkor nekünk félre kellett állni, úgyhogy ők akkor megmutatták, hogy ők az elsők, a kocsis még ostorral is végigvágott, hogy őneki szabad legyen.

A németeknek volt valami nehézfegyverzetük is?

Nem, azoknak is puska volt, ott nem volt semmi más, csak gyalogság.

Akkor tankjaik sem voltak.

Nem. És a magyaroknál nem is láttunk. Egyszer láttam légítámadást, jöttek a Stukák, de jó messze tőlünk. Egész három hét alatt egyáltalán semmi, csak minden szombaton orosz támadás volt, bezárult a kör, és aztán tisztították, akik ott maradtak a körben katonák, azokat szedték össze. Ez volt szeptember mind a négy szombatján. Hét közben nyugalom volt, este úgy élveztem azt az őszi levegőt. Egész éjjel figyeltük, mi megy, csak úgy lövöldöztek egymásnak, egyik oldalról négy ágyúdörrenés, fölöttünk hallottuk, hogy valami susog és aztán a másik oldalon négy becsapódás. Ez volt a hétköznap, de minden szombaton reggel megkezdődött a támadás, akkor csinálták az oroszok ezt a...

Harapófogót.

Igen, és mink mindig olyan helyen voltunk, hogy a tankok közelre nem jöhettek, nem érintettek bennünket, azok lent mentek. Először a németek vittek ki a bekerítésből, egyszer meg a mieink, háromszor sikerült kicsúszni. De az utolsó szombaton már bezárult a kör, onnan már nem volt menekülés. Még a század, amit össze tudtak szedni, az még kitört, de ezt már csak akkor tudtam meg, mikor hazakerültem, mert találkoztam Kassán egy oda való tizedessel, aki ott volt. Nekem már nem sikerült, mert engemet elküldtek egy szakaszért, hogy az is jöjjön oda, hogy aztán egyesüljenek, és aztán jötünk volna ki a gyűrűből. De akkor már nem találtam ott azt a rajt, azok már közben visszavonultak.

Fogságba esés és út a Szovjetunióba

Pontosan mikor esett fogságba?

1944. szeptember 29-én. Reggel megkaptam a parancsot, hogy értesítsem az egyik szakaszunkat, ami még valahol kint van az erdőségben, olyan felsőbb helyen voltak leásva, hogy jöjjenek le a faluba, és együtt fogunk kitörni, mert akkor már körülbelül olyan helyzet volt, hogy a gyűrű majdnem bezárult. Futottam mindjárt oda, de már nem találtam őket ott, mert közben visszavonultak, vagy elmentek másfelé. És én, olyan gyerekésszel, találtam ott egy vödörben bagulyást, jóllaktam belőle. Aztán nyugodtan mentem, puska a vállamon keresztül, szurony, minden. Volt ott olyan mélyebb árok, ahogy a víz folyt le a hegyekből, de már nem az árokban mentem, hanem fönt, az árok mentén. De akkor már lövöldöztek, mindenhol lehetett hallani. Csak azt vettem észre magam előtt, mintha méhek vagy darazsak úgy belevágódtak volna a földbe. De egyik a bakancsom hegyét találta el, olyan keményet koppant, a lábamot nem sértette meg, akkor jöttem rá, hogy ezek golyók voltak. Az oroszok úgy játszottak velem, valahonnan előttem lövöldöztek elém. Látták, hogy jön egyedül a gyerek, fiatal gyerek, úgy játszottak velem. Leugortam az árokba, és mondom magamban, én számár, itt masírozok, mintha valahol a falu közepén volnák, és közben ők meg már odaszívárognak. Megyek tovább, egyszer csak a kanyarból három orosz szembe velem: „Ruki verch!” Hát, mit csinálhatok, semmit, föl a kezeket. Szerencsére olyanokra akadtam rá, akik nem voltak olyan vadak. Levették a puskámat, mindjárt összetörték, elszedték a tölté-

nyeket, kézigránátot, mindent. És az órát keresték mindjárt, de nálam nem volt, arra nekünk nem telt.

Hol esett fogságba?

Hol is lehetett – Csíkszeredától vissza, Madéfalva, meg ilyen faluk voltak ottan, de pontosan nem tudom. Madéfalván lett eltemetve a Józsa Vili is, aki elesett, a deáki gyerek. Aztán az oroszok odavittek egy gyűjtőhelyre, és ottan már aztán szedték össze a katonákat, akiket szintén így elfogtak. Egyre többen lettünk, és már mikor volt egy csoport, elvittek Szovátára. Erdély északi részén fogtak el, és a Szováta az úgy középpont lehetett valahogyan, oda gyalog hajtottak bennünket, ahogy hajtották össze a foglyokat, kettével, hármasával.

Tehát Szováta már a második hely volt...

Az első hely az csak közvetlen a front mögött egy faluban volt, már nem tudom a nevét, ott csak olyan ideiglenes helyen voltunk, egy üres házban tartottak együtt, akiket szedtek össze. Útközben Szovátára kozákokkal találkoztunk, jöttek lovakon. Hárman voltunk foglyok, egy olyan bajszos öreg orosz kísért, mink az út mellett mentünk, a kozákok meg az út közepén, mindegyik végigvágott bennünket nyakon a korbáccsal. [nevet] Szovátán volt az első gyűjtőtábor, amit tábornak lehet mondani. Az egy olyan kisebb fürdőváros volt Erdélyben, ott már rengetegen voltunk. Volt ott olyan nagyobb helyiség, oda gyűjtötték azokat, akiket már elfogtak. A folyosón is feküdtünk, oda betömtek annyi foglyot, amennyi elfért, és aztán amikor már nem fértünk el, akkor csináltak egy menetszázadot és mentünk gyalog Brassóba. Szováta volt a legrosszabb hely, ott az ellátás igen beteges volt, nagyon kevés élelem volt, mert ők is, az orosz hadsereg is csak azt evett, amit szerzett a környékbéli népektől, úgyhogy a mi részünkre nagyon kevés jutott. De amúgy hogy vertek volna, vagy valami, azt nem lehet mondani. Ottan már rendesen őriztek, és ha kellett valahova mennünk, mondjuk krumpliért a földre, akkor adtak egy őrt, aki ment olyan öt-hat fogollyal, mentünk a földre, kiszedtük a krumplit, elhoztuk és be a nafta [gázolaj] hordóba, megfőzték, és egyenként, egy-egy krumplit kaptunk enni. Az első napok, azok voltak a legrosszabbak.

Németek is voltak ott?

Nem, csak magyarok. A németek vagy nem estek fogságba, elmenekültek, vagy pedig külön lehettek.

Meddig voltak Szovátán?

Valami egy vagy két hétig. Ott várták, hogy alakul Magyarországon a helyzet, kapitulál-e úgy, mint Románia, vagy pedig folytassák a harcot. Horthy kapitulálni akart, de nem sikerült neki, és akkor föllépett Szálasi Ferenc, és kijelentette, hogy a harc folyik tovább. Akkor aztán egy hétfői napon fölsorakoztatták az egész társaságot – akkor már sokan voltunk, olyan jó kétszázan is lehetünk. Kaptunk egy egész kenyeret, meg valami aprólékot, és gyalog mentünk Brassóba. Ez tartott egy hétig, egy nap volt pihenő. Nem tudtuk, hogy a kenyér mennyire van, két nap alatt megettük [nevet], és aztán egész héten nem volt mit ennünk. Akkortájt almaéredés volt, olyan szép almasorok voltak az út mellett, mink meg éhesek voltunk, úgy ugráltunk ki a sorból és szedtük a potyogás almát.

Az orosz meg mérges volt, hogy miért ugrálunk: először csak a levegőbe lőtt, aztán már mérgebe belelőtt a tömegbe. Mellettem ment egy negyedi gyerek, Nagy Józsinak hívták, átlőtték a vállát, úgyhogy a legközelebbi faluban kivették a sorból, és valahova elvitték őtet, nem jött velünk tovább. Mikor fogság után hazakerültem, kérdezősködtem róla, de senki se tudott róla, úgyhogy nem tudom, vissza került-e. És előtte ment egy alacsony katona, az feje kapta a lövést.

Meg is halt?

Az ott maradt, csak úgy kikerülték, és nem tudom, mi lett vele. Ez az egy incidens volt az egész egyheti masírozás alatt.

És naponta mennyit mentek?

Azt nem tudom megmondani, reggeltől estig mentünk, de akkor ősszel már nem voltak hosszú napok. Letelepedtünk valahol, valami gyöpfélén, vagy valami olyan térségen, ahol szem előtt voltunk, és az őrség körülállt. Volt olyan is, hogy egész éjjel esett. Az orosz katonáknak volt az az esőköpenyük, azok kibírták, és őket még váltották is, de miránk esett egész éjjel. Ki kellett bírni. Aztán másnap mikor folytattuk, már az ember némileg megszáradt és már jobban átmelegedett. Brassó abban a felében volt az Erdélynek, ami Romániának maradt, az nem volt Magyarországhoz csatolva. Addig, amíg ott jártunk, ami a magyarokhoz tartozott, a falusiak hoztak valamit enni, de amint átléptük azt a határt, ott már nem volt semmi.

És akkor eljutottak Brassóba.

Igen, Brassóba, és ott már azt lehet mondani, hogy organizált tábor volt, ott már volt konyha, barakkok, úgyhogy ottan már emberségesebb volt a bánásmód, ott már enni is volt. Az már ugye Románia volt, és akkor képezték ki azokat az új román újoncokat. Mink csak egy drótkerítéssel voltunk elkerítve a román kaszárnyától, és néztük, hogyan képzik az új román katonákat. Brassóra csak úgy emlékszek, hogy a város mögött egy olyan hirtelen magas hegy volt, azt mindig úgy csodáltuk. Én innen vagyok, Sellyéről, itt semmi hegység nincs, csak a síkság – odakerültem, és ott meg a gyönyörű hegység, élveztem azt a helyzetet, már így gyerekésszel.

Meddig voltak Brassóban?

Brassóban szintén valami egy vagy két hétig voltunk, aztán egyszer jött a parancs, beraktak bennünket vagonba, estére Ploieștibe kerültünk, áttettek mindjárt orosz vagonokba, körülbelül odáig volt csinálva az az orosz nyomtáv, és onnan vittek Oroszországba. Három hétig mentünk, az szintén olyan nehéz út volt, az ellátás ott is olyan betegesen ment, az nagyon rossz volt. Az egész transzport részére volt egy konyha, de többnyire a németek hordták szét a kaját, és mindig az ő vagonukat látták el rendesen, nekünk csak az volt, ami jutott. Az idővel is úgy voltunk, hogy a vonatnak megvolt a menetrendje, de maga a parancsnok se tudta, hogy meddig fogunk ott állni. Amint a vonatot kiküldték, abbamaradt minden ellátás – akinek jutott, jó, akinek nem jutott, úgy is jó, úgyhogy az első nap nem kaptunk semmit. Másnap kaptunk kenyeret, de csak olyan kétszersültfélét, harmadik nap kaptunk rá vizet, negyedik nap jutott valami főtt étel, olyan káposztaféle, és ez így ment végig, egész három hétig, ez volt az ellá-

tás. És a német vagonok többször kaptak főtt ételt, mert azok a konyhától közelebb voltak, azok majdnem minden nap főtt ételt kaptak, azok jobban tömték a sajátjaikat. Nekünk, akik a transzport végén voltunk, egyszerűen nem jutott, mert közben elküldték a vonatot, és akkor minden abbamaradt. Három hétig vittek oda, és sok katonatranszporttal találkoztunk, kiabáltak ránk, „na Szibír!” [nevet] Mink csak olyan réseken néztünk át.

Mennyien voltak egy vagonban?

Egy kis vagonban voltunk talán valami hatvanan, úgyhogy csak úgy tudtunk ülni, hogy egyik a másik ölében, egymást melegítettük. Amennyi ember befért a vagonba, annyi volt. A vagonajtónál volt kivágva egy rés, azon volt kidugva egy cső, az volt a vécé. Amikor bejött a katona és át akarta olvasni a létszámot, hogy nem-e szökött meg valaki – de hát ki szökne meg olyan helyről? –, beleszorította a népet az egyik felébe, és egyenként eresztette az embereket a másik oldalra, úgy számolta.

Voltak olyanok is, akik meghaltak útközben?

Már menet közben is voltak halottak, minden vagonból körülbelül. Aki már olyan gyengébb természetű volt, az már a harmadik hetet nehezen bírta. Hát annyi ember – hatvanan voltunk egy kis vagonban, már maga az a helyzet is, az mind olyan idegekkel ment. Mi, akik fiatalok voltunk, mink könnyen voltunk, mert ugyi otthon nem várt ránk senki, csak a szüleink, bele voltunk abba nyugodva, de akinek családja volt, az nehezen bírta ezt a helyzetet. A mi vagonunkból volt egy zsigárdi gyerek, az meghalt – mikor kiszálltunk, az ott maradt bent a vagonban. Seres Gusztinak hívták, 1922-beli, az tényleges katona volt.

Miben halhatott meg?

Már nem volt rendesen étel, lehetett látni rajta, hogy körülbelül olyan finomabb gyerek, és nem bírta azt a helyzetet. De a halál okát nem tudtuk pontosan.

A halottakat minden állomáson leszedték, vagy csak a legvégén?

Nem, már csak a legvégén, mikor odaértünk Cseljabinszkba.

Mennyi fogoly volt az egész szerelvényen?

Azt nem tudtuk pontosan, de úgy hallottam, hogy körülbelül olyan kétezren lehetünk, akit odahoztak. És azt mondták, hogy majdnem a fele nem érte meg a következő tavaszt. De mink azt pontosan nem tudtuk, mert mink karanténban voltunk, és nem nagyon járkáltunk ki. Csak már amikor jártunk dolgozni, akkor többször találkoztunk olyanokkal, akik többet tudtak, azok mondták, hogy a transzport majdnem fele nem érte meg a tavaszt.

Az első tél a fogságban – 1-es láger

Mi volt az úti cél?

Három hétig tartott az út az Urál hegységbe, Cseljabinszkba. Amikor odakerültünk, már azt lehet mondani, hogy ott már mennyország volt ahhoz képest, ami addig volt. Ott már

rendes táborok voltak. Olyan volt az a környék, mint mondjuk nálunk az Ostrava, gyárak, egész éjjel világos volt, ott már a háború nem érintette azt a részt.

Csak egy helyen voltak, ugyanabban a táborban egész idő alatt?

Nem, azon a környéken több helyen voltunk. Cseljabinszktól délre, annak a környékén, az volt a legközelebbi város. Novemberben értünk oda, 1-es lágernak hívták a helyet, *lágér numero agyin*. Nagy lágér volt, ott volt valami tíz vagy tizenöt barakk, ilyen zemljanka típusúak, leásva a földbe, és jó egy méter volt a föld fölött, ahol az ablakok voltak, középpet emeletes ágyak, felül is, alul is. Novembertől márciusig karanténban voltunk. Nem mentünk sehova, csak bent voltunk a barakkban. Hárman voltunk egy priccsen, olyan kettős priccs volt, egy köpenyt terítettünk magunk alá, a másikkal a lábainkat takartuk le és a harmadikkal betakaróztunk. Ha egyikünk meg akart fordulni, meg kellett fordulni mind a háromnak, úgyhogy az az első év nem volt kényelmes. De aztán már a következő évben mindenkinek volt saját helye a priccsen, és voltak szalmazsákok is, az már egészen más volt. Az az első esztendő, az volt a legnehezebb. Naponta háromszor kaptunk enni, reggel volt 750 gramm – grammra mondták –, tehát háromnegyed liter káposztaleves és 600 gramm kenyér. Ebédre megint csak az a háromnegyed liter leves és 200 gramm kása vagy rizs, vagy köles, és estére megint a leves. Amikor hozták az ebédet, mindig fősorakoztunk, és mentünk az ebédért, a barakk elején mérték olyan nagy hordókból csészékbe. De az nem volt olyan étel, mint a magyaroknál, nem volt olyan zsíros. Éhesek voltunk folyton, de ahhoz viszonyítva, hogy nem dolgoztunk egész karantén alatt, elég volt.

Ugyanazok az adagok voltak az egész hadifogság alatt?

Az egyforma volt, egyforma. Reggel 600 gramm kenyér, naponta háromszor leves, egyszer kása. Ez az adag megvolt mindig, de sose voltunk jóllakva. Minden barakknak megvolt a főnöke, a barakksztarsi, az is fogoly volt és az vezette, hogy ki van a barakkjában. Reggel, délben, este hozták a kaját, nagy hordókból, akkor fősorakoztunk az egyik folyosóról, a másik folyosóról megkaptuk az ennivalót, és mikor megettük, kimostuk nagyjából és már megint le a priccsre, és ment a tárgyalás.

Miről beszélgettek?

Hazát emlegettük. Mink, akik ottan megismerkedtünk egymással, öten, hatan, vagy tízen is, ott egymás mellett voltunk, ottan tárgyaltunk, beszélgettünk mindenfélét, emlegettük a jó világot.

A hangulat ott milyen volt?

Hát tudja, akinek családja volt, annak biztos, hogy nem volt mindegy. Nekünk, fiatalabbaknak nem volt olyan nagy a honvágy, nem volt olyan erős, mint azoknak, akinek családja volt.

Mit lehetett azon a télen csinálni, mikor karanténban voltak?

Semmit nem csináltunk. Ott hevertünk azon a priccsen, csak ha vécére kellett mennünk, akkor fölöltözködtünk, kifutottunk a latrinára és vissza, aztán újból a priccsre, ez volt az egész. Itt a karantén alatt egyszer jött valami tégla a barakk részére, odaállított-

ták a vagonokat és akkor fölöltöztettek, és raktuk ki a téglát. De úgy, hogy mindegyikünk fogott négy vagy öt téglát, amennyit elbírt és hozta a vagonból be a lágerba, ennyiből állt az egész munka. Nem volt se autó vagy kocsi, vagy valami ilyesmi, a vagonból az ember csak a hosszú sort látta, ami jött a lágerből a vagonig.

Mennyien voltak a karanténban?

A mi barakkunkban, akik voltunk, lehettünk olyan százötvenen biztosan. Az egy hosszú barakk volt, mint egy utca, úgyhogy mink, akik egymás mellett laktunk, csak egymásról tudtunk, de hogy a másik oldalon mi van, mi történik, nem nagyon tudtuk, mert sötét volt, ott gyöngye lámpák égtek. Volt úgy, hogy a másik oldalon hozták a román foglyokat. Csak hallottuk azt a különös beszédet, és azt mondták, hogy azok román foglyok.

Több ilyen barakk volt?

Hogy hány barakk volt, azt nem tudjuk. Tavasszal fölöltöztettek meleg ruhába, azt hittem, hogy a mennyországban vagyok, mert egész telet egy rongyos orosz nadrágban voltam, alul volt hozzá még egy hosszú magyar gatyva, aztán egy egészen bokáig érő katonaing és egy orosz katonaköpeny, abban töltöttem az egész első telet.

És ott bent volt azért valami fűtés?

Három rakott sporhelt, tőzeggel tüzeltek. Az csak olyan lassan izzott, de olyan meleget adott, hogy nem fáztunk, a barakkban ingben is lehetett járni, az ember jól érezte magát. Csak akkor volt baj, ha ki kellett menni valahová, amikor csinálták a *proverkát*, népszámlálást. Gondoltak egyet, és kijelentették, hogy *proverka*, és akkor ki kellett menni, fölsorakozni, és várni, amíg megszámláltak bennünket. Akkor fagyoskodtunk, hideg volt ott. Ők föl voltak öltözve, de mi az első telet abban töltöttük, amiben jöttünk, ami rajtunk volt.

Ez idő alatt milyen volt az orosz vezetés?

Nem nagyon jöttünk összeköttetésbe velük. A karanténban egyszer volt egy látogatás, jött valami tisztfele, ő csak olyan kontrolőr volt, inspekció, végigment, „vot, eto da, nerabotaty, vodku pity” – „ez igen, nem dolgozni, csak vodkát inni”, és ment tovább. De ezt csak viccből mondta, vodkához nem jutottunk. Csak egyszer ittam vodkát az egész négy év alatt, nem is tudom, milyen alkalommal, de egyszer tudom, hogy megkóstoltam, valahogyan hozzájutottunk.

Azt mondta, hogy sokan nem éltek túl a telet. Mit tud ezekről?

Semmit, egyáltalán nem. A halottakat kivitték a lágeron kívülre, ott voltak összerakva, megfagyva, tavasszal aztán kiásták a nagy gödröt, és oda voltak eltemetve. De azt mink nem láttuk, mert mi még karanténban voltunk, nem engedtek ki. Már akik ott voltak a régebbiek, és voltak közöttük munkaképesek, azok temettek, olyanok, akik a négyes kategóriában voltak, akik naponta csak két órát dolgoztak. Mikor már úgy kezdett tavaszodni, akkor egy napon kivittek bennünket úgy közelbe, a harmadik kategóriát, hordták oda a fákról lenyírt faágakat és egy nagyobb helyen tüzeltek, valami három vagy négy napon jártunk oda, éjjel-nappal tartottuk a tüzet, hogy olvadjon föl a föld, és akkor ott csinálták azt a tömegsírt, kibágerozták, és oda voltak elhelyezve a hallottak, akik a télen át meghaltak.

És magát a temetést látta?

Azt nem láttam. Én csak addig jártam, amíg kellett a tüzet tartani, amíg melegítettük föl a befagyott földet. Már a temetésnél nem voltunk ottan.

Az a fél transzport, az mind ott abban a táborban halhatott meg?

Igen, abban a táborban. Tavasszal azt mondták, hogy több mint a fele meghalt. De mink azt nem láttuk, az igen nagy tábor volt, az az egyes számú, oda nagyon sok ember elfért.

Mindenkit karanténba tettek abból a transzportból?

Ahogyan megjött a transzport, az egész karanténban volt, de több barakkban. Nem is tudom, hány barakk volt ottan, az igen nagy tábor volt.

Konkréten a maga barakkjában meghaltak emberek?

Előfordult, hogy egy-kettő meghalt. Egy, bátorkeszi bácsika volt, még a nevét is tudtam, Sebedovszky Pista bácsi, egyszer este hozta a vacsoráját nekem, úgy is tudta, hogy a környékről vagyok. Hogy őneki nincs étvágya, hogy egyem meg. És reggel ott maradt, már reggel halott volt, már ő érezte, hogy...

Úgy lehet érteni, hogy a maguk barakkjában nem halt meg annyi fogoly, mint máshol?

Azt nem tudom. Tudja, annyi ember között mindig van valami, amire az ember nem számít. Az olyan barakk volt, hogy középpet, két sorban voltak emeletes ágyak, és a falnál egy sor ágy, de annyian voltunk, hogy egyik a másikról nem is tudott. Úgyhogy miattunk meghalhattak a másik sarokban akárhányan, és mikor kivitték őket, azt se láthattuk.

A maguk barakkjában nem voltak betegségek?

Esténként járt egy nővér kérdezni, hogy lázas beteg nincs-e, ha volt, azt vitték mindjárt külön, olyan lazarettfélebe, ami kimondottan csak a betegek részére volt. Az orvosi ellátás, az azt lehet mondani, elsődrendű volt, már a viszonyokhoz képest. Olyan orvos volt, orvosnő volt ottan, aki gondoskodott mindenkiről, le a kalappal előtte. A karantén alatt én is kaptam hasmenést, véres volt a székletem, úgyhogy mondtam a barakkfőnöknek, az meg mindjárt hívta a nővért, betettek a kórházba, és két hétig olyan sorom volt, hogy le a kalappal. Ott már jobb kenyeret is adtak, a koszt is olyan más volt, meg valami orvosságot is kaptam, és át is ment a baj. És a további években is, aki beteg volt, az beteg volt, az nem ment dolgozni, bekerült a kórházba, és ott igyekeztek, hogy amit lehetett, azt kikezelték.

Később is voltak halálesetek?

Voltak, úgyhogy néha-néha kellett menni sírt ásni, de ez már a 4-es lágérban volt, a karantén alatt nem voltam ásni. A halottat rátették a kocsira, és kivitték. Egyszer, az is már a 4-es lágérban volt, egy fogoly vízbe fulladt. Egy kompon mentünk, és beleesett a vízbe. A pufajka teleszívta magát vízzel, és nem tudott kijönni a vízből, belefulladt. Néha-néha előfordultak esetek, annyi ember között mindig van valami.

Akkor ezek inkább balesetek voltak.

Persze, leghamarább azok, vagy aki idősebb volt, megbetegedett, itt-ott mindig potyogott el a nép. De legtöbben az első télen haltak meg, amikor a karantén volt.

Az első tél után – a szovhoz

Hova kerültek az első tél után?

Körülbelül márciusban jött az első komisszió, amikor osztályoztak, hogy ki milyen hűs-ban volt. Minket, olyan gyöngébbeket, fölöltöztettek ezekbe a *presivákokba*, téli kabátokba, és kivittek egy szovhozba – ez nem kolhoz volt, mert az *kolektívnoe hazajsztvo*, a közös gazdaság, emez meg a szovhoz, *szovjetszkoe hazajsztvo*, állami gazdaság. Ott termelték a lágerok részére az élelmiszert, többnyire káposztát, krumplit, sárgarépat, meg ilyesmit, azt, ami megtermett az alatt a rövid nyár alatt.

Hogyan volt ez az osztályozás?

Kategorizálva voltunk, ki milyen erőben volt. Az egyes kategória, azok voltak a legerősebbek, a kettes az már valamivel gyöngébb, a hármas az még járt dolgozni, de csak könnyű munkákra, és a negyedik az nem járt munkába, az csak két órát dolgozott a táborban, ezek voltak az OK-sok. És volt az ötödik kategória, a disztrófiások, azok fekvőbetegek voltak.

Milyen kategóriába jutott akkor legelőször?

Harmadikba.

Az erősebbek hova jutottak?

Azt nem tudom, hova mentek. Minket, a harmadik osztályt, kidobtak a szovhozra.

Rögtön az osztályozás után mentek ki a szovhozba?

Nem, csak olyan egy vagy két hét után, még addig bent voltunk a lágerban, már aztán mikor lehetett kint dolgozni, akkor mentünk a szovhozba. Egy olyan nagyobb faluban voltunk, a nevét már nem tudom, voltak ott olyan provizoros barakkok, ahova elhelyeztek. Nem volt bekerítve se, csak katonák voltak velünk, akik őriztek. Volt ott egy traktorállomás is, MTZ-nek mondták, *masinno-traktornij zavód*, oda jártak dolgozni a német specialisták, traktorokat javítottak, azok már talán 1943-tól ott voltak. Úgyhogy ez olyan közös gazdaság volt. Ott szintén nem volt ki tudja mi, nem volt jó sorunk. Enni volt mit, de dolgozni kellett. És ott egy olyan ideges parancsnokunk volt, *őrnagy*, az nagyon könyörtelen ember volt, még a kinézése se volt jó. Mindjárt tavasszal kezdtük ásni a pincét, ahova majd a terméket behordjuk ősszel. Három kemence volt benne, de a középső valahogyan nem sikerült jól, az füstölt, csak a két szélsőben égett a tűz, és az melegített.

Azért kellett ott fűteni, nehogy megfagyjon a termés?

Igen, már ősszel, mikor már hideg volt, hogy ott olyan állandó hőmérséklet, meleg legyen a pincében. Aztán jött egyszer ez az *őrnagy* egy ellenőrzésre és végigment a kemencék-nél. A középső hideg volt, és én voltam ottan fűtő. Mindjárt elővett, hogy *pacsemu chodno?* Hogy miért hideg? Én mondom neki, *piecska plochaja*, hogy rossz a kemence. *Nada topity*, be kell gyújtani. És jól pofon vágott ököllel, úgy, hogy megértsem. Aztán begyújtottam a kemencében, és természetesen, a kemence füstölt. Egy olyan két-három óra múlva visszajött megint, és akkor lássa, hogy füst van, mindjárt kérdi, *pacsemu?* Mondom neki, *piecska plochaja*. És akkor *nyenada topity*, nem kell fűteni, és megint jól

pofon vágott! Úgyhogy kerültem őtet, mint az ördögöt, mikor láttam, hogy jön, akkor inkább elbújtam valahova. Irtó kegyetlen ember volt. Semmi emberség nem volt benne, az nem törődött a néppel, csak a munkával. Esett az eső, zuhogott, és nekünk kint kellett kapálni – már maguk a katonák, akik öröztek, azok is sajnáltak bennünket. Be kellett küldeni lóháton egy őrt, engedélyt kérni, hogy bejöhessünk, mert az olyan munka volt, hogy nem volt semmi értelme. Aztán végül az őrnagy is megengedte, bejöhettünk. Mikor bementünk a barakkba, tisztára átázva, lefeküdtünk a priccse, és melegedtünk – olyan pára lett abban a szobában, hogy nem láttuk egymást. Egy hét múlva tele voltunk tetűvel, mert ott nem volt még fürdő sem, normálisan marokkal lehetett szedni a tetűt. Később akárhova mentünk, az volt az első, minden lágernak megvolt a fürdője. De ott abban a kolhozban nem volt semmi, nem is tudom, hogyan mosakodtunk, arra se emlékszek.

Milyen volt ott a munka?

Felszántottak egy rétet, beültették krumplival, és aztán kapáltuk. A lágerek részére termeltük a káposztát, répát, céklát, krumplit. Mást nem nagyon, mert április végén olvadt el a hó, májusban olyan hirtelen meleg jött, de már szeptemberben újból hó volt, úgyhogy rövid volt az az idő, mikor a növények nőnek. De azon az esztendőn, amikor oda-kerültünk a szovhozba, olyan nagy krumpli volt, hogy olyat otthon nem láttunk. Jó termés volt, mert ott pihent volt a föld.

Ezen kívül más munkát is végeztek?

Amikor nem kellett menni a földekre dolgozni, akkor ástuk a pincének a helyét, olyan kisebb domb volt ott, és ott abban ástunk, talicskával hordtuk el a földet. Ezt mindjárt akkor kezdtük, ahogyan odakerültünk tavasszal, csak egészen ősszel lett befejezve. A pince oldala fából lett kirakva, mert más nem volt. A fát egy fenyőerdőből hordták be a foglyok, elég messze volt, ott fűrészelték. Nem volt se kocsis, se autós, se ló, semmi, de be kellett hozni – kiválogattak egyforma embereket, és azok mentek, a fát föl a vállra, nyolcan, és hozták. Közben megpihentek, ha nehéz volt, naponta fordultak olyan hármat-négyet. Egyszer voltam ilyen fahordáson, de én kicsi voltam, [nevet] többiek meg magasak, csak úgy kézből emeltem föl, hogy lássák, hogy valamit viszek, de amúgy lógtam, mert a magas embereknek a vállán volt.

Azon a tavaszon ért véget a háború, erre emlékszik?

Igen, ott a szovhozban tudtuk meg, hogy vége van, arra jól emlékszek. Kint voltunk, talán kapáltunk, vagy valami, röpült a röpülő, és dobálta a röpcédulákat, *vojna koncsa- jet, zdrasztvujet pobeda*, vége a háborúnak, üdvözljük a győzelmet. Akkor már örültünk, hála istennek! De nem gondoltuk, hogy még több mint három év vár ránk.

Maguknak is mondták, hogy most haza fognak menni?

Persze, mindjárt mondták, hogy „szkoro domoj, vojennoplenni”, hogy hadifoglyok, hamarosan mentek haza. De a szkoro domojból négy esztendő lett. A háború után olvastam a békeszerződést – az orosz újságban azt írták, hogy *vojennoplenni dolozsni bity repatrirovani kak mozsno szkorej*, hogy a hadifoglyokat minél hamarabb repatriálni kell. Három hónapon belül kellett volna a foglyokat elbocsájtani, de az oroszok ott tartották az embereket négy-öt évig is, a magyarokat úgy vitték kényszermunkásoknak, kárpótlásra.

A szovhozban zöldséget termeltek – hozzájutottak ott több ennivalóhoz?

Csak amit főztek, amúgy máshoz nem tudtunk hozzájutni. Kóstoltuk a nyers krumplit, de az olyan ízetlen volt, meg a sárgarépát rágtuk, mást nem nagyon lehetett.

Úgy lehet érteni, hogy nem voltak ott erre nagyon rászorulva?

Nem. De ha valaki beleharapott valamibe, azért nem csináltak semmit, volt belőle elég. Aztán a nagyobb vezetőség valahogyan megtudta, hogy ott nincs jó helyzet, küldtek oda egy revíziót, aztán leváltották az őrnagyot és be is csukták. Akik le voltak gyengülve – a népnek több mint a felét –, azokat mind visszavitték az 1-es táborba. Aztán nekem szerencsém volt ezzel a borbélyszakmával, mindig olyan helyre jutottam, hogy aztán volt ismeretségem. Ott jóban voltam az őrségnek a parancsnokával, Bobris nevű volt, de nem tudom, milyen rangja volt neki. Ha kellett őket esténként borotválni, akkor mindig megtaláltak, úgyhogy ismert engem. Azt mondta, hogy ne menjek vissza az 1-esbe, mert hogy ottan *kaput*, hogy ott biztos meghalok, *neigyi v láger, lebo tam poigyes*, így mondta. Mondta, hogy ad nekem olyan munkát, hogy magamhoz térek. Adott is kiküldött a szovhozba, örködni a káposzta- és krumpliföldre.

Azokkal mi lett, akik az 1-es lágerba kerültek?

Azokról nem tudunk semmit, nem mondhatom, hogy meghaltak, vagy valami. Persze lehet, hogy valaki meg is halhatott, de azokról nem tudtunk egyáltalán.

A másik fele az meg ott maradt a szovhozban?

Az ott dolgozott végig, aztán még új embereket is küldtek ki, dolgozni kellett, mert a krumplit ki kellett szedni, káposztát összeszedni, sárgarépát, cukorrépát.

De magát a Bobris őrségbe tette ki.

Volt ott egy román gyerek, aki tudott magyarul, éjjel ő volt az őr, én meg nappal. Ez még a nyár közepén volt, úgyhogy még kellett örködni a termés felett, hogy a civilek ne járjanak. De ha jöttek, hát ki állítsa meg őket? Csak a forma végett voltunk ott. Mikor megnőtt a krumpli, káposzta, akkor a román gyerek ott főzött, nem is járt be a barakkba. Csinált magának sátrat, és éjjel-nappal kint volt, mert nyáron meleg volt, úgyhogy ki lehetett bírni. Hordtam neki a kaját a konyháról, és közben mindig főzött valamit egy öreg öntözőkannában. Volt ott egy folyó, azt hiszem, Miasszának hívták, onnan hordta a vizet és főzte a káposztát, krumplit meg a zöldséget. Nem tudtam, mit eszek. Te, mondom neki, mi ez? Hisz ez marha jó, én ilyesmit nem ettem nem is tudom, mióta! Aztán ez így ment a szezon végéig, aztán megint bevitték az 1-es lágerba, ahonnan kikerültünk.

Vissza az 1-es lágerba (1945/46 tele)

A második télen mit csináltak?

Építkezésekre jártunk, többnyire háborús invalidok részére építettünk olyan szociális-otthon-félét, gondoskodni kellett ezekről az invalidokról, katonákról. Ezek már normális épületek voltak, rendes betonlappal. Szép tájra jártunk, egy nyírfaerdőbe, főleg aztán nyáron nagyon szép volt. Télen az első és a második kategória mínusz harminc fokig mehetett ki, mink, a harmadik kategória, az huszonnégy fokig járt ki.

És huszonnégy fok alatt?

Csak bent voltunk a barakkban, nem csináltunk semmit, akkor aztán beszélgettünk, emlegettük a hazát. [nevet]

Ha például volt mínusz húsz fok, és mindenki mehetett ki, mit tudtak csinálni ilyen nagy hidegben?

Már akkor álltak a falak, bent dolgoztunk, pucolták a falakat, meg ilyesmit, úgyhogy nem lazáltunk, mindig valamit kellett csinálni. Én legtöbbszörre fűtöttem. Volt ott egy folyosó, kétoldalt voltak a lakószobák, a kemencék bévülre voltak épülve a szobákba, és kívülről kellett őket fűteni, úgyhogy az volt a dolgunk, hogy a fűtés mindig menjen, hogy télen is lehessen dolgozni a barakkokban. Ott már nem tőzeggel fűtöttünk, oda már hoztak tüzelnivalót, fát, szenet.

Mi volt ott a leghidegebb, amire emlékszik?

Első télen, mikor karanténában voltunk, akkor azt mondták, hogy -56 °C, de csak három napig tartott. Mikor mentünk végére, oda futás, vissza futás. Az a levegő is mintha meg lett volna fagyva, olyan éles volt az a hideg. Akkor csak bent voltunk, de a barakkban nem volt hideg, mert három kemence volt ott, tőzgekockákkal tüzeltünk, és az úgy izzott, úgyhogy állandóan olyan egyforma meleget adott. Nem hogy túl meleg lett volna, de olyan kibírható volt a levegő.

Milyen volt akkor az ottani vezetés?

Ott már semmi panasz nem lehetett rájuk, úgy bántak velünk, mintha saját népük letünk volna. Mondom, le a kalappal.

Az ennivaló is rendben volt?

Úgy, ahogy mondtam, naponta háromszor háromnegyed liter káposztaleves, reggel 60 deka kenyér és 200 gramm kása, ez volt a napi koszt. Mennyiségre az ember azt hinné, hogy elég, de nem volt, mert mi folyton éhesek voltunk. Már ott maga a levegő is olyan volt, hogy az ember folyton éhes volt. Amikor kint voltam a szovhozban az örködésnél, a román gyerek fél öntözőkanna ételt hagyott, majd az egészet megettem, és még akkor se éreztem, hogy jól vagyok lakva, pedig már nem volt hova tennem, annyira tele volt a gyomrom. Ott az ember állandóan éhes volt.

Nem volt ilyen egyhangú ennivalóból valami probléma? Gondolom, ez nem volt vitaminokban gazdag...

Nem, azzal nem volt probléma, volt káposzta is. Ami megtermett a szovhozban, azt ősszel aztán összehordták, a táboron kívül voltak olyan nagy betonsilók, és oda jártak dolgozni ezek a harmad-, negyedosztályosok, le lett darálva, besózták, és gyúrták, amit győztek. Amit győztek, azt ledarálták, és ami nem sikerült, beálltak a fagyok, az befagyott. Aztán jöttek a szakácssegédek, a fagyottat fölrakták lapáttal a nagy ládába, és ment a konyhára, forró vízzel átmosták, és kész. De jó volt. És amikor már ez elfogyott, aztán kezdődött a savanyított.

A második tél után – a 4-es láger

A második tél után megint szovhozba jutottak?

Nem, aztán már a második, harmadik évben építkezéseknél dolgoztunk. Akkor tavasszal átkerültünk egy kisebb lágerba, a 4-es számúba, az kimondottan olyan tábor volt, hogy nyugodtan rekreációnak lehetett volna venni. Négy barakk volt ott, amiben foglyok voltak, középpet a konyha, nagy épület, és mindjárt a konyha után az orvos meg a kórház. Aztán még olyan apró épületek voltak ott, a *kipityilka* – ez már az 1-es lágerban is volt –, az olyan berendezés volt, ahol forralták a vizet, mert vízvezeték nem volt, biztos a kútból oda volt szívatva vagy nyomva, fölforralták, és onnan aztán mink már hordtuk szét a vizet a barakkokba.

Ott már tudtak tisztálkodni?

Minden héten kellett járni fürödni, nagy katlanokban melegítették a vizet. Volt ott egy fogoly, aki mindenkinek kiadta a pléhlavórokban a vizet, amiben megmosakodott. A padló az olyan volt, hogy rések voltak rajta, és ahogyan mosakodtunk, a víz csurgott kifelé. Volt egy olyan kemenceféle, amiben fűtöttek, és mikor bejöttünk, a ruhát ráaggattuk ilyen karikákra, be lett rakva abba a kemencébe, ahol volt több mint százfokos meleg, úgyhogy a tetűk megsültek ottan – mikor visszakaptuk, akkor már nem voltak.

Milyen volt ott a vezetőség?

A táborparancsnok az orosz volt, de olyan kimondottan zsidó formájú, kinyúlt has, meghajult hát, görbe orr, Szemjon Markovics Aranovnak hívták. Nagyon jó ember volt, az annyit elintézett nekünk! A szomszéd faluban volt mozi, vetítettek, és kijelentette, hogy aki akar, mehet moziba.

Akkor úgy lehet érteni, hogy sok függött a vezetőségtől?

Persze hogy. Az Aranov volt az orosz parancsnok, és azon kívül volt egy lágersztarsina a foglyok közül, az vagy német volt, vagy román, magyarok közül nem voltak olyanok.

A sztarsinának milyen funkciója volt?

Minden lágernak volt sztarsinája, az törődött az egész lágerral, hogy ott rend legyen, ő gondoskodott mindenről, úgy, mint a falubíró. Többnyire olyan ember volt, aki tudott oroszul is, úgyhogy összeköttetésben volt az orosz vezetőséggel, ő neki kellett szólni, ő intézkedett mindenről. A 4-es lágerban először egy román őrmester volt, még egyenruhája is volt, katonasapkája, járta este a barakkokat végig, de mondani nem mondott semmit, mert nem tudott oroszul, csak románul, azt elég hamar leváltották. Csak azért, mert rangja volt neki, azért lett funkciója. Aztán jött egy idősebb, nem tudott magyarul, csak oroszul és románul, de olyan barátságos ember volt, az igazán törődött mindenel. Az amit kellett, mindjárt intézkedett, egész nap az ember nem látott mást, csak hogy az egyik helyről a másikra futkosott, intézkedett, úgyhogy le a kalappal. Aztán voltak a barakkosztarsinák, azok is a foglyok közül voltak, azok törődtek a barakkal. Az tudta, hány embere van ottan, ami kellett oda.

Már említettük a proverkát – azt ki csinálta?

Azt már az őrség is csinálta, a vezetőség, a sztrasinák csak elrendelték, hogy sorakozó a proverkára. Fölsorakoztunk, jöttek az örök, és számolták, hányan állunk kint, végigjárták a barakkokat, hányan vannak bent, és mikor már paszoltak a számok, akkor vége volt, és mentünk vissza. Az volt a legrosszabb, mikor hideg volt, és még nem volt meleg ruhánk. Elég soká tartott – olyan jó egy órát is kint kellett állni.

Ki vezette az embereket a munkába?

Mink munkások be voltunk osztva olyan partikba, és annak a partinak is volt egy vezetője, nálunk egy erdélyi magyar volt, Tompa nevű, az tudott románul is, oroszul is, úgyhogy az osztotta be és vezette ki a szakaszt a munkahelyre. Aztán egész idő alatt abban az egy partiban dolgoztam.

És mennyi ember volt ilyen partiban?

Olyan harmincan is voltunk. Aztán még ilyen több partinak volt egy közös parancsnoka, egy olyan századparancsnokféle, az meg többnyire német volt. Az ellenőrizte a munkát, az adta az intézkedéseket a szakaszoknak, hogy hova mennek dolgozni, a beosztással törődött. Úgyhogy minden szakasznak megvolt a parancsnoka, az már tudta, mikor kell menni. Reggel hat órakor volt az ébresztő, mindjárt kaptuk a reggelit, megettük, aztán sorakozó, és ki a munkahelyre. Mindjárt a tábor mögött volt egy kőbánya, ott dolgozott az első kategória, mink meg jártunk ki az építkezésekre. Voltunk egy Kasták nevű városban is [*Kastak, Cseljabinszktól 20 km északra*], emeletes épületeket építettünk, rendes falak, de télen talán nem jártunk oda. Nem messze volt egy nagy autójavító műhely, a németek, akik ilyen szakemberek voltak, azok oda jártak, gépeket, autókat javítottak.

Voltak ott valami munkanormák?

A fűtésnél volt, hogy hány kemencét kellett egy embernek kezelni – nem is tudom, öt, hat vagy tíz kemence volt egy fűtőnek a normája. De amúgy, voltunk egy munkahelyen, ahol nem teljesítettük a százalékot, a normát, és akkor nem kaptunk este ráadást, a húsz deka kenyeret és húsz deka kását. Az olyan munkahely volt, ahol inasok dolgoztak, iskolások, ott praxoltak, és azoknak nem számított a teljesítmény, hogy mennyit csinálnak, eljátszadoztak, ha nem volt olyan vezetőjük, aki azon lett volna, hogy teljesíteni. De nekünk kellett dolgozni, maltert kellett készíteni, anyagot kellett hordani, dolgoztunk állandóan, de az építkezés lassan ment. Jött az elszámolás, akkor nem volt meg az a 112 százalék, ami fölött kaptuk azt a húsz deka ráadást. És erre is ott volt ez a német századparancsnok, akinek több szakasz volt a nyakán: amikor megtudta, hogy nem teljesítettük a normát, már másnap nem is küldött oda, egyszerűen azt mondta a munkavezetőnek – oroszul úgy mondták, hogy *praláb* –, hogy nincs teljesítmény, nincs ember, elküldött máshoz dolgozni, ahol beirták a százalékot. Ilyen hatalmas volt neki, törődött velünk.

Említette a kőbányát – ott is dolgozott?

Kőbányában csak egyszer voltam. Robbantották a sziklát, és a követ raktuk fel a talicskákra, ami aztán a vagonokhoz lett elvéve. A láger mellett ment a vasútvonal, és amikor

beállították a vagonokat, ha éjjel volt, ha nappal, ha ünnepnap, ott mindjárt kellett menni rakodni. Forsnikból voltak csinálva olyan felfutók, és az idősebbek, erősebbek nyomták a talicskát fel a vagonokba, hát más nem volt ottan. Ha nem voltak vagonok, akkor pihentek, de mikor már hallottuk, hogy fűtүүл a mozdony, akkor már egy ember, akinek a gondja volt az, járta a barakkokat, sorakozó, és mentek rakodni. Valami két hónapot dolgoztam a kőbányában, de aztán megint lefogytam, és a legközelebbi kommissziónál átsoroztak a harmadikba. Legtöbbszörire a hármaskategóriában voltam.

Történtek ott balesetek?

Olyanra nem emlékszek.

Gondolom, a kőbányában hamar legyengültek az emberek...

Igen, persze, ott nagyon. Amíg a vagonokat meg nem rakták, addig nyomni kellett a munkát. Meg kellett rakni a vagonot. Nem mondták, hogy mikor, vagy meddig, nem hajtottak bennünket – beállították a vagonot, és mink már magunk igyekeztünk, mert tudtuk, hogy ha meg van rakva a vagon, akkor megyünk befelé; amíg nincs megrakva, addig dolgozni kellett, úgyhogy nem kellett hajtani a népet. De azért nem nagyon igyekezett senki, nem úgy, hogy a víz szakadjon róla, normális tempóval dolgoztunk. És mi, akik építkezésre jártunk – nem volt az olyan munka, hogy megszakadt az ember benne. Télen, mikor nem lehetett kimenni, bent voltunk, akkor pihentünk. Már azt lehetne mondani, hogy az nyaralás volt, olyan dolgunk volt, ott volt a legjobb sorunk. És szép táj volt, fenyőfák, minden, virágok voltak kiültetve, még a járdák is tisztán voltak tartva, nyáron, akik két órát dolgoztak, ilyenekkel foglalkoztak, úgyhogy le a kalappal...

Ebben az esetben is azt lehet mondani, hogy sok függött a lágerparancsnoktól...

Igen. Úgyhogy ott ebből a szempontból panaszkodni nem lehetett.

Leggyakrabban milyen munkákra jártak a 4-es lágerből?

Építkezésre. De jártunk temetni is, ha valaki meghalt, engemet vittek mindig mint sírásót. Ott többszörire úgy volt, hogy nyáron jártunk ki dolgozni, mert akkor a brigádok kint voltak, és télre összehozták őket. Aztán engem meg télre betettek a fürdőbe, mert ott volt a borbélyműhely, úgyhogy az egész telet melegben töltöttem. De tavasszal már alig vártam, hogy mehessek ki a többiek közé, mert ott abban a fürdőben sokat kellett dolgozni – azt lehet mondani, hogy éjjel-nappal mindig kellett valakit borotválni, vagy hajat vágni. Ott nem volt munkaidő, hogy ekkortól eddig, mindig kéznél kellett lenni, csak éjjel pihent az ember. De azért megérte, mert meleg volt.

Míg a többiek...

Azok kint dolgoztak, amikor lehetett. Mikor tél előtt összehozták a csoportokat, akkor már jött a parancsnok, aki a foglyok közül volt, hogy holnaptól *banyia*, fürdő.

Amikor kikerült nyáron rendes munkákra, akkor is borbélykodott?

Akkor csak úgy esténként, amikor már nem volt mit csinálni. Jöttek, hogy gyere, húzzál le, vagy nyírd meg. Csak ott nem nagyon volt szerszám. De már mikor pénzt kaptunk, akkor már tudtam magamnak venni, mert addig csak a láger szerszámjával dolgoztam.

De nyáron már nem hivatalosan volt borbély, úgy lehet mondani.

Nem, akkor már rendszeren jártam dolgozni. De megvolt a munkaidő, hogy reggel mondjuk nyolctól délután négyig, akkorra már bent voltunk a lágerben, és nyáron elég sokáig világos volt, úgyhogy még aztán mindenfélét csinálhattunk a lágerban, akkor már úgy beszélgethettünk.

Fizetést is kaptak?

Az már csak az utolsó két esztendőben volt, 150 rubelt kaptunk, de a szállást, ellátásunkat a láger lefogta magának, és nekünk is jutott valami. Úgyhogy az utolsó két évben azt az egypár rubelt elkölthettük, ha olyan helyre kerültünk, ahol volt üzlet. Legtöbben kenyeret, cukrot és margarint vásároltak, ezzel volt pótolva az élelem – mást nem volt érdemes venni, csak azt, amivel az ember megtöltötte a hasát. Már amikor vittek haza, minden pénzt el kellett költeni, és akkor olyan orosz cigarettát vásároltunk, mert pénzt nem volt szabad hazahozni.

Voltak magukon, hadifoglyokon kívül másféle rabok is?

Ott háromféle tábor volt. Az 1-es lágerban találkoztunk ezzel, rögtön az elején, aztán az utolsó esztendőben, mikor újra oda kerültünk. Mi voltunk a hadifoglyok, *vojennoplenni*, aztán a munkára mobilizáltak, *v trud mobilizovani*, azok olyan félrabok voltak, és a *zaklucsonij*, a büntetettek, azok voltak a legtöbbben. A *v trud mobilizovani*k, azok olyanok voltak, olyan nemzetiségekből voltak, akik harcoltak az oroszok ellen, nem voltak megbízhatóak a hadseregben. Nem feleltek meg a katonaságnak, de kihasználták őket munkára. Ugyanúgy táborban, lágerban éltek, mint mi, ott kapták az ételt, de azok olyan félszabadok voltak, nem nagyon voltak őrzve, szabadon jártak a munkahelyre. A *zaklucsonnij*okat meg mindig erős kíséret kísérte, előttük mentek katonák, utánuk, oldalt, lóháton.

Mind a három kategória egy lágerben volt?

Nem, mindegyiknek külön lágerük volt, a fogolytáborban csak hadifoglyok voltak. Hogy a lágerük merre volt, nem tudtuk, mink csak a mienkről tudunk.

Hol találkoztak ezekkel?

Csak munkahelyen, de a *zaklucsonij*okkal nem voltunk egyáltalán, azok külön bekerített helyen dolgoztak. Látni láttuk őket, mikor mentek a munkahelyre, de hogy honnan jöttek, azt nem tudjuk. Ezekkel a *v trud mobilizovani*kkal voltunk együtt, bekerített munkahelyen, ott már egymás között jártunk.

*A *zaklucsonij*oknak mi volt a bűnük?*

Büntetettek voltak, kriminálisak, szigorúan őrizték őket, azokkal nem lehetett még csak találkozni se, még a munkahelyen se, külön voltak. Nekünk csak olyan kíséretünk volt, hogy mégis valaki legyen velünk.

*Nem voltak ezek a *zaklucsonij*ok inkább politikai büntetettek?*

Azt nem tudjuk, azokkal nem lehetett kommunikálni.

*Mert általában a politikaiaknak volt nehéz soruk...
Igen, az lehet, az könnyen lehet.*

*Úgyhogy nem tudja pontosan, kik voltak ezek.
Nem, azokkal mink egyáltalán nem voltunk együtt.*

Honnan tudták, hogy kik ezek tulajdonképpen?

Valakiktől, akik tudták, hogy kik azok, akik ottan dolgoztak. A zaklucsonijok voltak a legtöbben – ha nem sikerült őket megelőzni, mikor mentünk a munkahelyre, akkor sokszor órát is kellett állni, amíg azok elvonultak, mert oda közénk nem lehetett besorakozni. Ott az a helyzet szigorú volt, amit emlegettek, hogy gulágok, azokkal biztosan nem bántak kesztyűs kézzel. Aztán 1946-ban vagy 1947-ben megszüntették ezeket a lágerokat, a v trud mobilizovanik egész szerencsétlenek voltak, mert ottan jó dolguk volt. Többnyire olyan családtalanok voltak, akikről ott gondoskodva volt, volt élelmiszer, szállás, onnan normálisan mentek dolgozni, visszajöttek, és kapták a fizetést.

És a zaklucsonijokat is elengedték?

Azok maradtak.

Többen mondták nekem, hogy fontos volt, ha a fogolynak voltak barátai.

Ismerkedtünk egyik a másikkal, voltak velem korabeliek is, idősebbek is, kellett, hogy az egyik a másikkal tárgyaljon. Akik magyarok voltunk, együtt tartottunk, és pláne aztán már később, mikor már az ember megismerkedett a lágerélettel, akkor már össze is barátkoztunk. De emígy innen Sellye környékéről nem volt senki.

Említette, hogy moziban is voltak.

A nyári idő alatt vetítettek, egy nagy vászont kifüggesztettek a falra és vetítették a filmeket.

Emlékszik, milyen filmek voltak?

Fogalmam sincs róla. Nem messze egy faluban, azt nem is tudom, hogy hívták, oda szoktak járni vetíteni, ilyen szabadtéri mozi volt, a parancsnok rendesen elintézte, hogy aki akart, a táborból mehetett oda. Minden filmen voltam, mert ugye az embert érdekelte. De ez csak nyári idő alatt volt, télen az ilyen élet megszűnt.

Voltak maguk között olyanok, akik előadásokat tartottak, vagy máshogyan szórakoztaták a többieket?

Azt nem. De a németeknek járt újság, német újságot olvastak majdnem minden reggel, pláne amikor abban a karanténban voltunk. Olyan német olvasta föl, aki nehezen mondta ki az r betűt, a leggyakoribb szó az volt, hogy [selypesen:] *die Rote Armee*, hát mondom, mi a fene lehet az? Az ember tudott egy kicsit németül, még az iskolában valamit tanultunk, és ott kint a fogságban is mindig úgy hallgatóztam, hogyan beszélnek, amit lehetett, tanultam tőlük. Aztán rájöttem, hogy az Rote Armee volt, a Vörös Hadsereg, de törtem rajta a fejem, hogy mi az.

Milyen volt a viszonyuk a németekkel a fogságban?

Semmi ellenségeskedés, vagy valami ilyesmi nem volt.

És együtt voltak a magyarokkal, keverve?

Persze hogy, még a barakkban is keverve voltunk. Már mikor elkerültünk a másik lágerba, kerestük, hogy merre vannak a magyarok, és ha hallottuk a magyar káromítást, mondom, itt vannak a magyarok, mert már hallatszott a „lóf...” [nevet].

Tisztek is voltak magukkal?

A magyar tisztek azok külön voltak, nem voltak velünk, azokat mindjárt különvették. A karantén alatt már nem voltak ott.

Nem tudja, hova jutottak?

Nem, fogalmam sincs. Csak a legénység maradt, meg a kisebb rangok.

Román foglyokat is említett.

Igen, románok is voltak. Egy éjjel, a fél barakk üres volt, és alul valaki jött, és olyan nyelven beszéltek, amit még addig nem hallottam. Valahonnan a kinti táborból összehozták őket, összpontosították őket, úgyhogy háromnemzetiségű volt a tábor.

Érdekes, hogy románok is voltak, akik már 1944 augusztusától orosz szövetségeseek voltak...

Igen, de már akik fogságban voltak, azok már ott is maradtak. Ők még ott Sztálingrád körül tartották a frontot, és akkor estek fogságba, meg amíg Románia az oroszok ellen harcolt, azokból lettek foglyok. Aztán amikor Románia kapitulált, azok már katonáknak mentek, a Vörös Hadsereggel. És még amit nem mondtam, az elején még zsidók is voltak, de két hónap múlva már nem volt a fogságban egy se, elintézték, hogy mindjárt háború után engedjék el őket. Csak azt vettük észre, hogy egy zsidó sincs ott a fogságban, pedig sokan voltak, mert ők mint munkaszolgálatosok voltak a fronton, és amint alkalmuk volt, mindjárt átmentek az orosz félre. Úgyhogy mikor odakerültünk a fogságba, ők már ottan nagyban gazdálkodtak, többnyire mindenféle funkciókat foglaltak el, munkavezetők, meg ilyesfélék voltak. Amint véget ért a háború, eltűntek a fogságból. Azok hazakerültek, mert őnekik a vagyonuk végett haza kellett menni, és rendezni azt. És az oroszok beleegyeztek, elvitték őket.

És már akkor tudták, hogy mit történt a zsidósággal...

Hát biztos, az nem volt titok.

Vallási életről tud valamit mondani?

Semmit. Ottan egyáltalán nem volt ilyesmi, szóba se került. Karácsony alatt is dolgoztunk. A civilekkel beszélünk, és ők maguk mondták, hogy nálunk, mármint minálunk otthon a *bolsoj práznyik*, nagy ünnep van, a karácsony, és mi meg akkor is dolgozunk. Ott nem is tartották. Egy vasárnap, azt megtartották munkaszünetnek, de ha kellett valahova menni, akkor mindegy volt.

A 4-es láger után

1947 nyarán két német transzport ment haza, mert télen nem mehetett volna, mert nem volt fűtve. De azokkal se románok, se magyarok nem mentek – az első két transzport az német volt. Úgyhogy kevesebben lettünk, ilyen kisebb lágerokat megszüntettek, és 1947 őszén megint visszavitték az 1-es lágerba, aztán onnan jártunk dolgozni. Az volt a legnagyobb láger, ami ott volt azon a környéken, a 4-es láger az csak olyan kihelyezés volt.

Miért csak a németeket vitték?

Azokból volt legtöbb, és csak azokból vittek. Aztán 1948 tavaszán ment az első magyar transzport, hónapot nem tudom már, úgy májusban lehetett, mert hidegben nem nagyon mertek küldeni transzportot.

Kiket válogattak az első magyar transzportba?

Betegek voltak mind, meg akik olyan gyöngébbek voltak, azok mentek. Aztán voltak olyan haverjaim, akikkel együtt dolgoztam, azok direkt nem ettek, még azt a kaját se ették meg, amit kaptak, ketten mindig a felét nekem adták, úgyhogy én jóllaktam, ők meg éheztek. Csak azért, hogy hazakerülhessenek. De aztán mégis együtt mentünk haza. Mondtam nekik, lássátok, én ilyen hassal megyek, tik meg éhesen.

Többen mondták, hogy sokan ráfáztak ilyen stratégiára, meg is haltak...

Ezeknek sikerült hazajönni, csak nem ettek. Én meg kihasználtam a helyzetet, megettek a felét, és odatolták nekem, [nevet] én meg jóllaktam. Aztán szeptember elején már az összes magyar ment el abból a táborból.

És maradtak ott valakik?

Németek maradtak, sokan. Meg a románok – amíg ott voltunk, azokból nem ment egy transzport se. Ősszel elment a másik magyar transzport, az után már nem tudom, hogyan volt.

Az út hazafele

Szeptemberben összeszedtek bennünket, fölöltöztettek új ruhába, és be a vagonba. Akkor már egész más volt a helyzet, mint amikor kivittek, ott már voltak priccsek, azokon feküdtünk. És középpet volt hely asztallal, és ott ettünk. Akkor már nem volt semmi baj, azt lehet mondani, hogy komfort volt. Máramaroszigetig mentünk, és csak két hétig tartott az út. Mert 1945-ben, mikor vittek ki, Brassóból Cseljabinszkba három hétig tartott. Máramarosziget már Románia volt, odáig volt az orosz vágány. Ott szintén olyan gyűjtőtábor volt, kirakodtunk, és átvettek, ott már volt orosz parancsnokság, és magyar is, aztán osztályoztak bennünket, hogy ki hova való.

Nem volt ott valami komolyabb kihallgatás?

Nem, ott nem volt, csak ahogyan átvettek, kérdezték, ki hova való. Minket Szlovákiából aztán különítették, és mikor már indultunk onnan, betettek egy vagonba, és átnyomtak a szlovák területre.

És azok, akik azt mondták, hogy anyaországiak?

Azok mentek Debrecenbe, azokat Magyarországra vitték. Máramarosszigeten hallottam az első ilyen szónoklót, aki az új rendszerről szónokolt, már készítette a foglyokat arra, hogy már más országba kerülnek haza, nem abba a Magyarországba, ami háború előtt volt, hanem egy más, szociáldemokrata rendszerbe. Olyan beszédet mondott, hogy mindenki csak tapsolt, mint az őült. Végén még azt mondta, hogy „nem valami katonatiszt áll előttem, hanem” – már nem tudom milyen nevet mondott – „zsellér fia” [nevet].

Emlékszik olyanra, hogy keresték maguk között azokat, akik az SS-ben voltak?

Igen, mikor mentünk haza, mentünk át az orosz–román határon. Fel kellett tenni a kezünket, és a hónaljunkat nézték, mert az SS-eknek be volt oda tetoválva a vércsoport. Mindenkit megvizsgáltak, és egynek találtak valamit a hóna alatt – állítólag kilise volt, és volt ott neki valami vágás, és az nem tetszett az orosz tisztnek, az már gyanús volt, hogy nem-e a tetoválást tüntette el.

Mi lett aztán vele?

Nem tudom, minket vittek tovább. Azokat nem akarták hazaengedni. De SS-ek nem is voltak ott velünk, azok külön voltak, mink csak közönséges katonák voltunk.

Máramarosszigeten volt valami feladatuk maguknak, dolgoztak ott?

Nem, egyáltalán semmi. Ott csak vártuk, hogy mi lesz, mikor megyünk tovább. Az olyan gyűjtőtábor volt, ahonnan aztán átvettek a magyarok és azok aztán osztályoztak, kik mennek Magyarországra, kik mennek Szlovákiába, vagy pedig Erdélybe.

Ott már szabad mozgásuk volt?

A városban nem voltunk, az bekerített tábor volt, de nem is kíváncszott ki az ember soha, mert vártuk, hogy mi lesz, minél hamarébb menjünk. Azt se tudom, hogy nézett ki Máramarossziget. A táboron belül mehetett az ember, ahova akart, csak kívülre nem lehetett.

Körülbelül mennyi fogoly lehetett ott?

Fogalmam sincs. A transzportunkban voltunk olyan ezren. Az egy ingázó vonat volt, azt a szerelvényt másra nem használták, csak hozta a foglyokat, aztán üresen ment vissza valahova, ahova dirigálták, és újból hozta a foglyokat.

Miért volt ott kétféle parancsnokság?

Mert a foglyokat valakinek át kellett adni és valakinek átvenni, az már magától értetődik, hogy két parancsnokság van, az oroszok átadtak, a magyarok meg átvettek.

Milyen volt ott az ellátás?

Minden másnap cserélődött az enivaló. Amikor magyar koszt volt, akkor kaptunk jó zsírosat, amikor orosz, akkor csak azt az ő kosztjukat, olyat, mint a hadifogságban. De ott nem voltunk sokáig, talán egy vagy két hétig, nem tudom pontosan. Egy barakkban voltunk és vártuk, hogy mi lesz velünk. Aztán egy nap jött az orosz tiszt, összeszedtek

bennünket, akik mentünk Szlovákiába, fölöltöztettek ruhába, új monterka [*munkaruha*], új csizma, meg új köpeny, ebben a köpenyben jöttem haza, ami a fényképen van. [*lásd a fényképet*] Hazajöttem, és mindjárt másnap mentem lefényképezkedni. A sált már én tettem hozzá, amikor hazajöttem. Orosz *gimnasztyorka*, azaz orosz zubbony, nadrág, sötétkék színben, és a sapka is orosz volt, olyan voltam, mint az orosz katona.

Hučko Károly a hadifogságból hazatérve

Hát elég jó bőrben volt, látom.

Persze, én nem mondhatok semmit, mert pénzt is kaptunk, és a legutolsó esztendőben már aztán úgy javult a helyzet, hogy vasárnap estére mindig kaptunk vacsorára egy liter kását, olyan szétfőtt rizst vagy köleskását, az már nagy adag volt, úgyhogy aztán már javult a helyzet.

Hogyan jutott haza Máramaroszigetről?

Betettek egy vagonba, átnyomtak a szlovák határon, Csap, Čierna nad Tisou [Tiszacsernyő], és onnan elvittek Kassára. Volt ott egy cseh átvevő komiszár, fölírta a születési adatokat, hogy honnan való az ember, hova megy, aztán kiállította a listát és a menetjegyet. Aztán egy más helyen meg dezinfikáltak, valami porral telifújtak, alul, fölül, ennyiből állt az egész. Megkaptuk a jegyet, meg valami ennivalót is, és mentünk a vonatra.

Kassán nem fogtak ott senkit?

Nem. Ott egy sellyeivel találkoztam, aki kérdezősködött, hogy nem-e tudok a sógoráról, Zilizi Józsiról, aki póstás volt annak idején Sellyén, aztán berukkolt, és nem tudtak róla semmit. Nem is jött vissza, eltűnt. Aztán Kassáról már rendes személyvonattal men-

tünk. Még Zsolnán is várt valaki, ott is kaptunk valami ennivalót. Elhagytuk Zsolnát, és mintha úgy megváltozott volna az ember, már nem volt az az éhség, ami addig tartott – addig az ember akárhogyan megtömte a hasát, még mindig evett volna, pedig enni kaptunk eleget, csak a test annyira kívánta azt az ételt... És Zsolna után az mintha megszűnt volna.

Akkor érezte, hogy otthon van?

Igen, hogy már tele vagyok, hogy már nem vagyok éhes. Még mondtam is ott valakinek, nem is tudom, hova valók voltak: te, én már nem vagyok éhes. Mire Lipótvárra értünk, megszűnt az éhség. Lipótváron átszálltunk, hazajöttem, és aztán itt másnap jelentkeztem a csendőrségen.

Hogyan fogadta az édesanyja?

Már késő este volt, amikor hazajöttem, éppen egy haverommal találkoztam, mikor mentem az öreg Felső utcán hazafelé. Aztán ő nyitotta be a kaput és kihívta a mamámat – mondta neki, hogy láttam a Karcsit, hogy jön haza, nehogy az anyámat valami baj érje a meglepetésben. És akkor a haver mondta, hogy no gyere ide, és átöleltem az anyámat. Hát így jöttem haza.

Kőrös Zoltán